Кылмыштуу-
лукту
алдын алуу

Бекитемин:

Мектеп директору

Карымшаков М.Ж.

«__» сентябрь 2022-ж

Усуп Мурзакматов жалпы орто мектебинде кылмыштуулук,

зордук-зомбулук, суицид,рекетчилик, тероррчулук боюнча аткарылуучу иштердин

планы

№	Аткарылуучу иштер	мооноту	Жоопту
1	Аткарылуучу иштердин планын тузуп бекитуу	сентябрь	
2	Окуучулар арасында суициддин алдын алуу иштерин жургузуу	Дайыма	Соц. Педагог,организатор, класс жетекчилер
3	Ата-энелердин козомолун,жоопкерчилигин кучотуу	Дайыма	Админстрация,ата-энгелер
4	Окуучулардан тест алуу	Оз убагында	Класс жетекчилер
5	«Кылмыштуулукка жол жок» деген темада класстык сааттарды отуу	Оз убагыында	Класс жетекчилер
6	Жалпы мектепке ата_энелер чогулушу уюштуруу	Оз убагында	Администрация,ата-энелер
7	Кылмыш,уурулук деген эмне?	Октябрь	Класс жетекчилер
8	Аракечтик улутту жок кылат	Ноябрь	Оргонизатор,класс жетекчилер
9	Тамеки омурго зыян	Декабрь	Организатор,класс жетекчилер
10	Спорт терроризмге каршы	Январь	Организатор ,класс жетекчилер
11	ИДН кызматкерлери менен жолугушуу	Дайыма	Организатор,класс жетекчилер
12	Уй булододгу зордук-зомбулук	Февраль	Организатор ,класс жетекчилер
13	Суицид	Март	Администрация,мугалимдер
14	Насвайдыын зындуулуугу	Апрель	Организатор,класс жетекчилер
15	Жыйынтыктоо	Май	Администрация,класс жетекчилер

Тарбия завуч: Асанкадырова Айжаркын

Усуп Мурзакматов орто мектеби

СУИЦИДДИ АЛДЫН АЛУУ ПАПКАСЫ

Бекитемин:

Мектеп директору: Карымшаков М.Ж.

Усуп Мурзакматов атындагы Шапак жалпы орто билим беруу мектебинин суицидди алдын алуу боюнча иш мерчеми.

№	Аткарылуучу иштин планы.	Өтүү мөөнөтү.	Жооптуулар.
1	Мектептерде суицидди алдын алуу боюнча иш – план түзүүп бекитуу.	Сентябрь	Мектеп жетекчилери.
2	10 –сентябрь суицидке каршы күрөшүүнүн эл аралык күнү. Суициддин себептери жана алдын алуу жолдору.	сентябрь	Класс жетекчилер Соцпедагог
3	“Жашоонун сергек мүнөзү”деген темада окуучулар арасында класстык сааттарды , өтүү.	Жыл ичинде	Мектеп админстрациясы Класс жетекчилер.
4	“Мен жашоону сүйөм”,”Токтоолук бакытка алып баруучу жол” темасында диспут өтүү	Жыл ичинде	соцпедагогдор
5	Турмуш шарты оор балдарга материалдык жардам көрсөтүү багытында кайрымдуулук иштерин жүргүзүү	Жыл ичинде	Мектеп админстрациясы.
6	Спорттук оюндарды ,мелдештерди предметтик ийримдерди , карoo -сынактарды ,интеллектуалдык таймаштарды өткөрүү.	Жыл ичинде	Соц педагог Худ.руг Дене тарбия мугалими.
7	“Тарбия башаты үй-бүлөдөн башталат” “	Ноябрь	Класс жетекчилер.
8	Суициддин түрлөрү (доклад)	Январь	Мектеп админстрациясы
9	“Жашоо деген эмне “	Жыл ичинде	Класс жетекчилер.
10	“Мен жана менин конфликтеримди чечүүнүн жолдору “	Жыл ичинде	Класс жетекчилер.

Тарбия завуч: **Асанкадырова А.Ж.**

ДОКЛАД

СУИЦИДДИН СЕБЕПТЕРИ ЖАНА АЛДЫН АЛУУ ЖОЛДОРУ

МУГАЛИМ: ШАРШЕБАЕВА Э.Т.

СУИЦИД ЖЕ ОЗ ОМУРУН КЫЮУ!

Өзүнүн өмүрүн кыюу же суицид маселеси адам баласы жаралгандан бери эле бар. Акыл эстүү адамдардын бул жашоодо өз өмүрлөрүн өз каалоолору менен кыюусу азыр жаңылык деле эмес жана анын себептери өсүп гана олтурат. Сөз адамдын өмүрү тууралуу болуп жаткандан кийин, бул маселе дайыма эң олуттуу боюнча калмакчы. Ал баардык мамлекеттерде бар болгон жана болуп турат. Мисалы, Шведдердин суициддерди изилдөө борбору 15 жаштан баштап 19 жашка чейинки курактагы өспүрүмдөрдүн өзүнүн өмүрүн кыйгандардын саны Россияда биринчи оорунда турарын белгилешет.

Суицид Кыргызстанда

Бизде да бул маселе олуттуу. Өзгөчө өтө эле жаш периштедей күнөөсү жок балдардын, секелек кыздардын өмүрлөрүн өздөрү кыйып жаткандары абдан жүрөктү оорутат. Кайсыл жакта, канча адам, кандай себептерден улам мындай учурларга кезигишип жаткандары тууралуу сөз кылуудан мурун өз башыман өткөн жакын курбумдун өз өмүрүн кыйып койгону тууралуу сөз кылсам...

Өз каалоосу менен өмүрүн кыйган жакын курбум

Алиманын (Аты өзгөртүлдү) он гүлүнүн бир гүлү ачыла элек секелек сулуу кыз эле. Өзү мөлтүрөгөн, жутуп жиберчүдөй сулуу, кол жазмасы да сулуу, өмүрү сырын айтпаган сырдуу, жоош, назик кыз эле. Экөөбүз мектепте жакшы курбулардан болчубуз. Жигиттер менен жүрбөгөн тартиптүү сапатын абдан баалайт элем. Ошентип он биринчи классты чогуу бүтүп, ал башка шаарга, мен борбор калаабызга жогорку окуу жайына тапшырып, экөөбүз эки жакта калдык. Ошол менен мен аны көргөн жокмун. Бир жылдан кийин анын өзүнүн өмүрүн кыйып салганын угуп, уккан кулагыма ишене албадым. Дагы деле ишенбейм. Анын андай жолго барышы түбөлүк сыр боюнча калмакчы.

Эмнеге өз өмүрүн кыйды? Баары бар болчу? Ата-энеси эч нерседен кем кылчу эмес, керек болсо башкалардан да жогору жүрчү. Жакшы окучу. Ушул суроо менин эле эмес жакындарынын да жүрөгүн оюп келсе керек. Бир чети жиним келсе, бир чети аярымды да билбейм, анын жок экенине ишенбейм. Негизи окуя мындай болуптур.

Жогорку окуу жайлардын биринде окуган Алима классташым ошол күнү кадимкидей туруп жуунуп жашынакай эле эл менен учурашып жүргөн. Түшкө маал анын колуна пакеттеги уксусту көтөрүп келе жатканын ошол жатаканадагы кыздар көрүп, эч нерседен деле кабатыр болушкан эмес. Бирок, бир күн кечке бөлмөсүндө ичинен бекинип алып такыр чыкпаган Алиманы кыздары карап аябай коркунучтуу шишип кеткенин көрүшүп, дароо тез жардам чакырышкан. Ошентип Алима кыйналып жатып, эки күндө шишип-көбүп жатып көз жумуптур. Уксус ичин куйкалап, ички органдары иштебей же жаны чыкпай, айтор, ажал аябай кыйнап жатып алып кетиптир. Уксусту өтө көп ичип алгандыктан дарыгерлер да сактай алышпаптыр.

Алима өз өмүрүн өз каалоосу менен кыйгысы келип, атайын ушул жолго барган. Бирок эмнеге? Ушул күнгө чейин сыр боюнча калды. Жакындары жана досторунун жүрөгүнөн кан агып гана ишенип-ишенбеген боюнча калышты.

Сыр боюнча калды

"Эл оозунда элек жок" дегендей, анын өлүмүн эл ар кандай жоорup жүрүштү. Алардын айтымында, Алима акыркы күндөрү артынан көп ушак ээрчитип, ал имиштер боюнча балдар

менен көп жүрүп кеткен. Акыры ал ушакка чыдабай өз өмүрүн кыйгысы келген. Мүмкүн бирөө жарым намысына тийип койгон. Кыргызда "уят өлүмдөн катуу" деген сөз бар эмеспи. Мүмкүн чындыгында эле ар кандай ушактарга туруштук бере албай өмүрүн кыйдыбы же башка себептенби, бир Кудай билет. Бирок, анын балдар менен жүрүп кеткенине да такыр ишене алган жокмун. Дайыма тартиптүү жүргөн, жакшы окуган Алима андай жолго барбай же өз өмүрүн кыйбайт эле. Ал эч убакта сырын бирөөгө айтпагандыктан эмне маселеси бар экенин да эч ким билбей калды. Ошондуктан психологдор адамдардын өтө эле сырдуу боло бербей ишеничтүү адамдар менен сыр бөлүшүп туруусун сунушташат. Өзгөчө мындай учурда жакын туугандары, достору жакшы жактан таасир көрсөтүшөт. Бирок, бизде баары башкача. Тескерисинче, кызы же жакын адамы ушакка кабылып калса, колдоо көрсөткөндүн ордуна кулак мээсин жеп, психикалык жактан жабыркатып, анын өз өмүрүн кыйып салуусуна да себепчи болушу мүмкүн.

Уят жана укук

Уят бизде биринчи кезекте турат. Өзүбүздүн жакыныбыздан да элдин айтканы маанилүү, ошондуктан көптөгөн кыздар кордолуп калышса да уят үчүн унчукпай, өз укуктарын коргой албай, ушакты болсо көтөрө алышпайт. Мисалы, гинеколог Айнура эженин айтуусунда борбордогу иш канада иштеген бир кызды кечкисин бейтааныш жигиттер зордуктап кетишкен. Кыз өзүн өзү өлтүрүп салайын деген. Бирок өз учурунда эжеге кайрылып, моралдык жактан колдоо болгон. Психологдордон кеңеш алып жатып, араң дегенде стресстен чыккан. Бирок, баары бир деле уят үчүн эч кимге айтпай, балдарды жазалаш үчүн издеген эмес. Айнура эже, "Бизде мындай учурлар көп эле болот. Кыздарыбыз ушактан, уяттан абдан коркушат. "Ушак болгончо өлүп калганыбыз жакшы" - деп өз өмүрлөрүн да кыйып салышы мүмкүн. Ал эми эркектер болсо бул нерсени жакшы пайдаланып жатышат" дейт.

Эмнеге эл өз каалоолору менен өзүлөрүнүн өмүрүн кыйышат?

Албетте, мамлекет үчүн бул суроого, адамдардын эркин жашоосун эске алып, алардын баары акыл эсинен тайгандар деп жооп берген ыңгайлуу.

Жокчулук, жакырчылык, кедейчилик, билимсиздик, ыймансыздык, тартипсиздик жана башка маселелерди чечүү - бул маселени алдын алуу экенин айткылары келбейт.

Бул маселени изилдөөнүн жыйынтыктары башында эле көрсөткөндөй алардын бардыгы жан дүйнөсүнөн жабыркагандар. Башкача айтканда көпчүлүк учурда психологиялык түзүлүштүн суицидге тиешеси деле жок.

Өз өмүрүн кыйып жаткан адам өзүн гана ойлонот. Оюнда бардык маселелерден кутулуп, жан дүйнөсү тынч болуп калчудай элестетишет.

Суициддердин аныкталган классификациясы бар:

1. Муздак суицид – бул качан адам чындап жашагысы келбей калганда;

2. Өзүнө көңүл бурдургусу келген суицид - ал аны айланасындагылар сөзсүз сактап каларын билет, ошондуктан аларды көңүл бурдуруу үчүн ушул жолдорго бара баштайт;

3. Башына түшкөн маселелерден кутулуунун жолу.

Студенттердин өз өмүрлөрүн кыюусунун бир нече себептери:

Жаңы шарттарга көнө албоо, үйдөгү коргоонун жоктугу, окуу убагында өз деңгээлинин түшүп калышы, жатаканадагы шарттын жоктугу, ар кандай ушактардын таркашы, өз алдынча боло албашы, мугалим же теңтуштары тарабынан басмырланышы, ийгиликсиз сүйүү сезимдери, эрте үйлөнүү, айыкпас ооруга чалдыгуусу, баңгизат колдонуусу, депрессияга чалдыгышы жана башка.

Белгилүү болгондой көпчүлүк учурда ата-энеси, үй бүлөсү менен тил табыша албаганда да бул көрүнүш көп байкалат.

Сиздин жакыныңыз, досуңуз, классташыңыз, курбуңуз, айтор, таанышыңыз өзүнүн өмүрүн кыйгысы келип жүргөн болсо кантип байкаш керек?

Төмөндөгү негизги бир нече себептерге көңүл буруңуздар:

Өзүнүн ар кандай маселелерине токтолуу

Депрессия (куса болуу, сагынуу, жоопсуз сүйүү, уйкунун качуусу, көңүл кош мамиле кылуусу)

Окуудагы маселелери

- Баңги заттарын колдоно башташы

- Досторунан алыстап кетиши

- Ден соолугунан тынчсыздануу

Жакында эле жоготуп алган жакын досу же келинчеги сыяктуу адамдар тууралуу көп сөз кылышы жана башка

Эгер сиз ушул сыяктуу сапаттарды байкап калсаңыз, сөзсүз ал менен тил табышып, моралдык, материалдык жардам кылганга аракет кылыңыз. Аны менен сырдашып, аны тынчсыздандырган маселени билип, аны чечкенге жардам көрсөтүңүз.

Өспүрүмдөрдүн өзүлөрүнүн өмүрүн кыюулары

Жаш өспүрүмдөрдүн өзүлөрүнүн өмүрлөрүн кыюусуна жакырчылык, үй бүлөсү, тең туштары менен болгон начар мамиле, зордук-зомбулук, айыкпас оорулар, мазактоолор себеп. Көпчүлүк учурда гомосексуал жаш өспүрүмдөр төрт эсе көп өзүлөрүнүн өмүрүн кыйышат.

Коргоо факторлору

Өспүрүмдөрдүн суициддерин азайтуу үчүн атайын коргоо факторлору бар. Алар адамдык сапаттарды баалоо, өзгөчө үй-бүлө менен достордун арасындагы байланыш кандай маанилүү, жашоодо татыктуу болгонго үйрөтөт. Балдардын эрте психологиясынын бузулушун өз убагында дарылоо суицидди алдын алуудагы стратегиянын эң негизги бөлүгү. Андан сырткары психологиялык жардамдарды көрсөтүү керек.

Өзүн өзү өлтүрүүнүн жолдору

Адамдын өзүнүн өмүрүн кыюунун жолдору өтө эле көп:

- Асынуу
- Мууну
- Ууланyy. Кучтүү уулар бир нече секунддан кийин таасирин берет, кээ бирлери 2-3 күндөн кийин, химикаттын түрүнө жараша болот.
- Кабаттан, тоодон, бийик жерден, көпүрөдөн, учактан же жана башка жерлерден өзүн таштап жиберүү же секирүү
- Куралдарды колдонуу
- Өзүн өрттөп жиберүү
- Кан тамырларын кесип салуу, өзүн поезд же машинаны алдына таштоо.

Дин жана өзүнүн өмүрүн кыюу

Ислам, иудаизм, христиан диндери өзүнүн өмүрүн кыйгандарга терс көз карашта жана аны чоң күнөө деп эсептейт. Буга жооп бар. Дин адамынын көз карашы боюнча – жашоо бул кудай берген куч. Кудай аны жараткандан кийин, ал гана анын качан өлүшүн чече алат. Ал эми адамдын өзүнүн өмүрүн кыйганга акысы жок.

Жараткан бул дүйнөнү сыноо катары берген экен. Бул кыска сапар кең жана түбөлүктүү жашоого алып барат. Ошондуктан дүйнө жашоосу кыска болгону менен өтө маанилүү. Эң соңку жана натыйжа чыгаруучу сынак болсо - өлүм

Суицид түшүнүгү

Эң оболу айтылчу сөздүн маанисин так жана даана түшүнүп алуу туура болор. Суици́д (лат. sui caedere — өзүн өлтүрүү) – атайын аракет кылуу менен өз жанын кыюу деген маанини берет. Сыртынан караганда адам суицидге өз каалоосу менен жана өзүнүн аракети менен баргандай көрүнөт.

Бардык жан кыюуларды чыныгы жана ашкере суицид (парасуицид же псевдосуицид) деп эки чоң топко бөлсө болот. Ашкере суицид (псевдосуицид) аффект абалында аткарылып, жанын кыюудан мурун бул жагымсыз аракетине коомдун көңүл буруусун каалайт. Муну жапакечтин айлана-чөйрөсүнөн "жардам сураган" чыңырыгы деп түшүнсө да болот. Чыныгы суицид (парасуицид) болсо жакшылап ойлонулган аракет. Анын максаты кандай болбосун жанын кыюу.

Андан сырткары аракечтик, баңгилик, чылым чегүү, оор илдетке кабылганда сакаюуга аракет кылбоо, жол эрежелерин жана коопсуздук эрежелерин сактабоо, спорттун экстремалдуу түрлөрү менен машыгуу сыяктуу дароо жана түздөн-түз өлүмгө алып келбөөчү, бирок ден-соолук менен өмүргө коркунуч туудурган жүрүм-турум да кээ бир окумуштуулар тарабынан жашыруун суицид деп аталган экен.

Коомдун суицидге жакын тайпалары

Жаш жигиттер, кыздар жана өспүрүмдөр улууларга караганда көбүрөөк жан кыйышат. Аялдар өз жанын кыюуга 4 эсе көп аракет кылганы менен, эркектердин аракети аялдарга караганда үч эсе көбүрөөк ишке ашат.

Ал эми Кыргызстан тууралуу айта турган болсок, 2014-жылы 106 бала өз өмүрүнө кол салган. Адистердин айтуусу боюнча Кыргызстанда 40% адам бул илдеттин кырында турат.

Андан сырткары, өлкөбүздө 2009-жылы 8 айдын ичинде 112 окуучу, башкача айтканда, үч күндө бирден окуучу жанын кыйган. Суицидге көбүнчө 6-9-класстын окуучулары барууда.

Суициддин себептери жана алдын алуу жолдору

Жаш балдардын өмүрүн кыюусунун эң негизги себеби "бул улуу муундун, коомдун жана мамлекеттик органдардын кайдыгерлиги, балдарга жетишерлик көңүл бурулбаганы", - дешет окумуштуулар.

Буга негизги себеп катары мектепте рэкеттик жана абак субмаданиятынын жайылышы, бала тарбиялоонун түркөй аракеттер менен коштолушу, үй-бүлөдө атанын же эненин жоктугу (толук эмес үй-бүлөлөр), суицид чегине келип калган баланын эч кимге кайрыла албашы, мектеп психологдорунун жетишсиздиги жана алардын чылкый материалисттик көз-караштa болушу сыяктуу чиркешкен себептер кирет. Бул себептерге чара катары үйдүн улуулары айрыкча, ата күнүнө балдарына эң кеминде 20 мүнөт убактысын бөлүүсү өтө маанилүү. Балдар үчүн эбегейсиз чоң жана чечилгис болуп көрүнгөн көйгөй чоң адамдын жардамы менен тез эле чечилип, улууларга болгон ишеними менен сүйүүсүн арттырат. Албетте, бул проблемаларды тоготпоо да туура эмес.

Коомдогу жалпы үмүтсүздүк дагы суицидге алып баруучу негизги себептерден болуп саналат. Коомдо жана үй-бүлөдө өкүм сүргөн жалпы депрессивдүү жана агрессивдүү тенденциялар, "биз (биздин мамлекет) эч качан оңолбойбуз", "булар да болбой калды", "жалган дүйнөдөн өлүп эле кутулбасаң" сыяктуу сөздөр баладагы жашоого болгон негативдүү көз-караштын калыптанышына алып келет. Бара-бара бала өлүмдү гана туура чечим катары көрө башташы мүмкүн. Ошондуктан тарбия берип жаткан адам Жараткандын табиятка койгон мыйзамдарын жакшы түшүнүшү керек. Мындан сырткары коомдо, мамлекетте жана дүйнө жүзүндө болуп жаткан кубулуш жана тенденциялардын нугунда болуп, баланын курагына, чөйрөсүнө жана интеллектуалдык деңгээлине жараша кеп-кеңештерин бере алышы зарыл. Мектептеги сынактар сыяктуу катаал деп саналган күндөр адам баласынын тагдырында сейрек эле кездешерин, анан калса, алар адамдын мүнөзү курчутуп, акылды курчутарын эскертип туруш керек экенин адистер айтып келишет.

Адистер дагы бир суициддик себеп катары азыркы ата-энелер менен педагогдордун балдарга өтө жогору талап коюусун жана маалыматты "кынтыксыз чагылдыргандыгы" үчүн гана баа алгандыгын белгилешкен. Мындай талап адилетсиз аракеттер менен коштолгондо, тагыраак айтканда, бир балага "көкүрөк күчүк", башкасына "барынан жогу" катары мамиле кылынганда ого бетер оорлошот. Ушундан улам, биздин министирликтин аталышына бир гана билим берүү эмес, тарбия берүү деген сөз жана маани да кошулуп, мектепте бир гана билим үчүн эмес, тарбия үчүн да баа берүү зарылдыгы туулгандай.

Ыйманга байланыштуу маселелер

Жин-шайтан, албарсты, үйдүн же бир чөлкөмдүн ээси, азыткы, жез тумшук, жалгыз аяк ж.б.у.с. көбүбүз көрбөгөн, бирок далай уккан нерселер азгырып, адамдын жанын кыюуга себеп болушу мүмкүн. Анткени жалпы коомдун адал-арам, туура-натуура, кирлик-тазалык

маселесинде толук билим жок. Жакында эле тааныштарыбыздын 1-класстагы уулун адам кебетесиндеги эки жин шифоньердин ичине кирип асылууга азгырган. Үйүңүздүн жанындагы мечитке барсаңыз мындай окуянын далайына күбө болосуз. Бул албетте массалык психоз эмес, адамдарга Жаратканын таануу үчүн сунулган дагы бир себептерден. Эгер бул айтылгандарга ишенбегендер болсо Гогольдун "Диканькадагы хутор кечелери" (Вечера на хуторе близ Диканьки), Островскийдин "Жиндер" (Бесы), Есениндин "Кара киши" (Черный человек), Булгаковдун "Мастер жана Маргарита" (Мастер и Маргарита) чыгармаларын жана албетте, "Манас" эпосубузду жакшыраак окуп чыксак болот.

Буга статистика дагы бир далил сунат: суициддин 48% белгисиз себептерден улам ишке ашса, дагы 18%ы психологиялык оорулардын айынан жүзөгө ашары айтылып келет. Демек 66% адамдын өз жанын кыюусуна жогоруда айтылган далил толук себеп болушу мүмкүн. Ушундан улам Ушинский айткандай, адамды ар тараптан изилдеп, ошого жараша тарбия берүү туура болчудай. Анткени материалисттик идеология 20-кылымда бурмалоо жолу менен табылып, күч менен таңууланган идеология экени азыр айдан ачык далилденип отурат. Ошондуктан динибиздин негизги булактары болгон Куран менен хадистерде келген дубаларды жаттап, алар менен сактанууну ар бир жараныбыз эсине түйүп койсо жаман болбочудай.

Корутунду, же коом менен мамлекеттин милдеттери

- психолог жана педагогдорду Ислам дининин адам, үй-бүлө, билим жана тарбияга болгон көз карашы менен тааныштыруу,

- Манас эпосубуздун (Бүбү Марьямдын вариантын эмес) баалуулуктарын билим берүү структураларынын бардык тармактарында окутуу,

- жамааттык дубалардын кылынышы (түлөө өткөрүү, курмандык чалуу сыяктуу),

- суицид боюнча социологиялык изилдөөлөрдү жүргүзүү,

- маселенин мамлекеттик деңгээлде каралышы жана коомдун бардык мүмкүнчүлүктөрүн жапырт көтөрүү,

- балдарга жардам берүү үчүн адистердин ыкчам бригадаларын түзүү,

- балдарга зулумдук кылган адамдардын кылмыш иштерин аягына чыгаруу,

- үй-бүлөлүк көйгөйү бар өспүрүмдөрдү убактылуу жайларга жайгаштырып, үй-бүлө конфликти бышып жетилип баратканда кандай аракеттер кылыныш керектигин үйрөтүү,

- теологиялык илими бар педагогдордун ата-эне жана балдарга туруктуу сабак берүүлөрүн мамлекет тарабынан каржылоо,

- жаштарга кумир боло алчу адамдар, үлгүлүү үй-бүлөлөр тууралуу фильмдер тартылып көргөзүлүшү жана каармандары менен чыгармачылык кечелерин уюштуруу,

- окуу жайларда жана аскердик бөлүктөрдө атайын психологиялык кабинеттерди уюштуруу,

- суициддден арылуу темасында кызыктуу китептердин жазылышы,

- жогорудагы иш-чаралардын ММК аркылуу кеңири чагылдырылышы.

Кыскасы, суицидди чечим катары көргөзгөн бардык нерселердин баалуулугун, кызыктыруучу коздугун жокко чыгаруу керек. Адамдарга жана жаш муунга өлүм бул жашоонун бүтүшү эмес, тескерисинче, чыныгы жашоонун башталышы экенин, тагырак айтканда, акырет түшүнүгүн берүү өтө зарыл.

Суицидке жол жок

....

Мугалим: Асанкадырова Айжаркын

SOS: СУИЦИДДИ КАНТИП ТОКТОТОБУЗ?

Акыркы жылдары коомчулук чоң бир көйгөйгө туш болду. Тактап айтканда, өспүрүмдөр арасындагы өзүн өзү өлтүрүү жаңы муундун модасына айлангандай. Өз өмүрүн кыюу менен жаш муун коомчулукка эмнени айтканга аракет кылат? Дегеле өспүрүмдөр арасында суициддин көбөйүшүнө эмне себеп болууда?..

КӨЙГӨЙДӨН КУТУЛУУНУН ЖОЛУ

Суицид сөзү латын тилинен алынып, "sui caedere" – "өзүн өзү өлтүрүү" дегенди билдирет. Бул кадамга психикалык жактан жабыркагандар, катуу стресске же депрессияга кабылгандар барышат. Башына кыйынчылык түшкөндө абалдан чыга албачудай сезилет. Келечекке үмүтсүз карап, алдыга максат коё алышпайт. Ошондой маалда суицидге барууну бардык кыйынчылыктан кутулуунун жолу катары кабыл алышат.

Жаштарда кезиккен көйгөйлөрдү чечүүдө ата-эненин гана эмес, мектептеги мугалимдердин да жардамы керек. Себеби айрым учурларда бала ата-энесине караганда мектептеги мугалимин көбүрөөк көрөт. Эгер өспүрүм чүнчүп, мүнөзү, кыялы өзгөрүлүп кетсе, аны психологго алып баруу керек. Демек, анын ичинде жашыруун ызасы бар, балким, ошол эле ата-энесине, же мугалимине, же досторуна. Ата-эне баласына көңүл буруп, аны менен көбүрөөк убакыт өткөрүүсү зарыл. Баланын мээримге муктаж экендигин унутпоо керек. Суицидге баргандардын жакындары *"мен мындай кыларын билсем кана"* дешет. Бирок убагында баласындагы шектүү өзгөрүүлөрдү байкабай калышат. Мындай кадамга барып жаткан адам буга бир нече убакыт даярданат. Адам айланасынан жардам издейт, жан дүйнөсүн ачып, ызасын чыгаргысы келет.

Рабия эже: **"ТАТЫКТУУ ЭНЕ БОЛО АЛБАДЫМ..."**

– Бир жарым жыл мурун 14 жашар кызым асынып алган. Кызымдын акыркы учурда өзгөрүлүп кеткенин байкагам, бирок олуттуу көңүл бурган эмесмин. Өмүрү көзүмө тике карабаган кызымдын кыял-мүнөзү өзгөрүлүп кеткен. Бир күнү жумуштан келсем, колу-бутун лезвие менен кыйма-чийме кылып тилип салыптыр. Эмне үчүн мындай кылганын билүү үчүн сырдашып көрсөм, бир жигитти жактырып жүргөнүн айтты. "*Ал бала башка кыз менен сүйлөшөт*" деп капаланган. Ага чейин менин жумушум көптүгүнөн улам аны менен сырдашканга убактым жок эле. Атайын кызыма убактымды бөлө баштагандан кийин мамилебиз жакшы боло баштады. Кызым "*менин атам жок*" деп көп айтчу. Себеби күйөөм башка аялга кетип калган. Ошол каргашалуу күнү эртең менен жумушка кетип жатсам, келип кучактап бетимден өөп: "*Эртерээк келиңиз, мен сизди сагынам*",- деди. Ичимден сүйүнүп, жумушка далбастап кеттим. 4 сааттан кийин коңшум "*үйгө тез кел*" деп чалды. Барсам, кызымдын өлүгүн жибинен бошотуп жатышыптыр. Өлөр алдында "*апа, мени кечир, мен кыйналып кеттим. Айбек мени сүйбөйт экен, атама да керегим жок. Бизди багам деп сиз аябай кыйналып кеттиңиз, андан көрө эки инимди жакшылап багыңыз. Мен сизди жакшы көрөм, дайыма сиздин жаныңызда жүрөм...*" деп кат жазыптыр. Айла жок экен, азыр эки уулумду кайтарып жашайм, алардан "*мени ыйлатпагыла*" деп суранам. Эл-журтка айтарым, балдарыңарга көңүл бөлгүлө. Мен жалгыз бой болгондуктан, 3 баламды багам деп жан талаша иштеп жүрүп татыктуу эне боло албадым. Менин башыма түшкөн жоготууну эч бир жанга каалабайм.

Суицид туура жолбу?

Дүйнө жүзүндө расмий статистика боюнча өзүнө өзү кол салып көз жумгандардын саны жылына 1 млн.100 миңди түзөт экен. Ал эми статистикага катталбаган маалыматка таянсак, өз жанын кыйган адамдардын саны жылына 4 млн. Алардын көбү дары-дармекти ашыкча ичкен, жолдогу кырсык, бийиктиктен жыгылуу ж.б.у.с. кокустуктан өлдү деп эсептелинет. Ал эми бир жылда 19 млн. адам өз жанын кыюуга аракет кылат, бирок анысы ишке ашпайт экен.

Дүйнө жүзүндө өз жанын кыйган беш жаштан он тогуз жашка чейинки жаштардын саны 65%ды түзөт. Алардын 30%ы 14-24 жаштагылар, 6%ы эркек бала болсо, 10%ы кыздар. Адистердин айтымында, 90% өз жанын кыйган өспүрүмдөр өздөрүнө көңүл бурдуруу үчүн гана ушул аракетке барышат экен. Акыркы мезгилде Кыргызстанда да өспүрүмдөр арасындагы өз өмүрүнө кол салуу фактылары көп кездешүүдө. Мисалы, 2008-жылы республика боюнча 72 өспүрүм өз жанын кыйса, 2009-жылы анын саны 76га жеткен, 2010-жылы 96, ал эми 2011-жылы 106, ал эми 2014- жылга келип олко боюнча 93 оспурум оз жанын кыйган. Ички иштер министрлиги быйыл төрт айда эле 248 адам өз өмүрүн кыйганын, алардын 39у өспүрүмдөр экенин айтууда

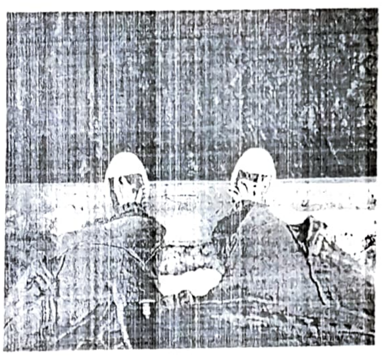

Акыркы жылдары озу озун олтуруу кадимки корунушко айланы баруудa

Суицид- озу озуно кол салу, башкача айтканда озун озу олтуру. Акыркы жылдарга келип олкодо озун озу олтуруу фактысы кадимки эле корунушко айланып баруудa. Бул жолду тандагандарын басымдуу болугу мектеп жашындагы оспурумдор болууда.Эксперттер мунун себебин й-блдг социалдык абалдын начардыгы менен тшндрушт. Алар балдардын жашоосуна мектеп рэкетчилиги сыяктуу крнштр дагы терс таасир берип жатканын айтышат. з мрн кыйгандардын арасында сйлшкн кызы таштап кетип, андан улам з жанынан кечкендери да бар.

Ичке иштер министирлигинин маалыматы боюнча откон жылы республиканын аймагында жалпы 536 зн-з лтр фактылары катталган. Анын ичинен 353 эркектер болсо, 101и аялдар, 82си жашы жете элек спрмдр. 536 адамдын ичинен 481 киши асынып лгн.

Террорчулук папкасы

Иш-чаралар	мооноту	Ким жоопту
Диний экстремизмдин терс жактары жөнүндө балдар жана ата-энелер арасында экстремизмдин алдын алуу маселеси боюнча түшүндүрүү иштерин жүргүзүү.(Жалпы ата-энелер чогулушунда)	сентябрь	Соц педагог,класс жетекчилер
Мектептерде мечитке барган жана башка диний мекемелерге барган балдардын так эсебин алуу	октябрь	Соц педагог,класс жетекчилер
Ар кандай диний агымдардын зыяндуулугу жөнүндө окуучулар арасында алдын алуу маселеси боюнча ар бир класста класстык сааттарды өткөрүү «Менин динге болгон көз карашым»(кл.саат)	ноябрь	Соц педагог,класс жетекчилер
Окуучулар арасында антиэкстремисттик пропаганда жүргүзүү жана аларды «Экстремизмсиз дүйнө» девизи астында спорттук иш-чараларды уюштуруу. Кыймылдуу оюндар: топ, обруч, скакалка, аркан тартыш ж.б.	Январь февраль	Соц педагог,класс жетекчилер
«Хиджаб кийүүнүн зарылчылыгы барбы?»(Диспут) 8-11-кл	Апрель	Соц педагог,класс жетекчилер
Жылдын жыйынтыгы (Анализ)	май	Соц педагог,класс жетекчилер

Усуп Мурзакматов атындагы Шапак орто мектебинде Диний экстремизмдин терс жактары жөнүндө жана терроризимди алдын алуунун маалыматы

Диний экстремизмдин терс жактары жөнүндө балдар жана ата-энелер арасында экстремизмдин алдын алуу маселеси боюнча түшүндүрүү иштерин жүргүзүлдү.(Жалпы ата-энелер чогулушунда) Мектептерде мечитке барган балдардын так эсеби алынды.Ар кандай диний агымдардын зыяндуулугу жөнүндө окуучулар арасында алдын алуу маселеси боюнча ар бир класста Менин динге болгон көз карашым деген темада класстык сааттар өткөрүлдү.

Соц педагог : **Медатбекова А**

Усуп Мурзакматов атындагы Шапак

жалпы орто билим берүү мектеби

КЛАССТЫК СААТ

ТЕМА: ТЕРРОРЧУЛУК

Класс жетекчиси: Мурзакматова Назира

Тема: Биз терроризмге (ка) жана диний экстремизмге каршыбыз.

1) Суроолор: Терроризм деген эмне? Терроризмдин пайда болуусунун жана кенен таралышынын себептери.

2) Терроризмдин идеяларынын коомдо жайылышына каршы эмне кылуу керек? Кандай кемчиликтери-биз бар бүгүн? Аларды кантип оңдойбуз?

Терроризм деген эмне, анын тамыры кайда жатат, дин менен байланышы барбы? Албетте, бүгүнкү күндө бул суроолор абдан актуалдуу болуп турат. Терроризмдин төрт түрү бар. Бул диний терроризм, саясий терроризм, диний-саясий тер-м жана этносаясий терро-м. Конкреттүү бир фактыларда айтып жатканда, терро-м кайсы түрү экенин аныктап алганыбыз оң. Тарых көрсөтүп тургандай, (радикал) радикалдуу агымдар-дын өмүрү кыска болот. Азыркы терро-м келип-чыгышынын жана анын кенен таралышынын себептери жөнүндө айтсак, белгилеп кетүү керек-тер-дин коркунуч индексинин эң жогорку көрсөткүчтөрү мунай ж/а газ кендерине бай өлкөлөргө таандык. Көптөгөн илим адамдарынын пикири боюнча, бүгүнкү тер-дин түпкү максаты-белгилүү бир жерде стабилдүүлүктү бузуу аркылуу табигый ресурстарды колго алуу, жана м/н башкаруу. Мындайда терро-тик уюмдар тарабынан дин бир идеология катары колдонулуп, жаштарды өз катарына тартып, аларды кылмыштарга айлантып, өз максаттарына жетүү үчүн пайдаланышат. Бул коркунучтуу каршы болот коюу

колдорун айтсак, тилекке каршы биздин коомдо көп бир жагдайлар радикалдуу ж/а экстремисттик идеялардын жайылышына оболо түзөт. Булар - кажыттын, өзгөчө, жаштардын, билим деңгээлинин төмөндүгү (көп бир гана диний билимдин деңгээли эмес, жалпы билим деңгээли жөнүндө болуп жатат). [көр] криминалдык ай күчтүүлүгүнүн жоктугу, коомубузда социалдык мобилдүүлүктүн жоктугу, экономикалык аксыздыгы жана социалдык адилетсиз-дик. Жаштар көбүнчө активдүү ж/а агрессивдүү болушат, алар каалаганына дароо жеткиси келет, бирок мүмкүн-гү жок болуп калат. Мунун баары аларды тер-түк уюмдарга мүчө болуу аркылуу болсо да өзүнүн тилегине жетүүгө түртөт. (Адо) Андан сырткары, үйүнөн зордук-зомбулукка туш болгон ж/а коомунан эч кандай жардам көрбөй калган аялдардын Хизбут-Тахрир уюмуна мүчө болгон фактылар катталган.

Экстремизм - латын сөзүнөн алганда чектен чык-кан көз-карашка ж/а радикалдуу аракеттерге ыктоо. Азыр Кыргызстанда 14, КМШда 40ка жакын экстремисттик уюм бар. Экстремисттин жөнөкөй кылмыштуулардан айырмасы-диний жамынып алып, саясий максатты көздөгөндүгү. Экстремиздин кеңири жайылган түрлөрү: диний, саясий этникалык саясий-диний болуп саналат.

Азыркы кезде диний экстремизм ж/а терроризмде ар гана Кыргызстанда же Борбор Азия мамлекет-теринде эмес, бүткүндөй дүйнө жүзүндө курч маселеге айланууда. Айрыкча ислам дининдеги агымдар ж/а мазхабдардын бири-бирине каршы аракеттери күч алууда десек болот. Анын баарын телекорсотуулордон, интернеттен маалымат, алып турабыз.

2) Бизде азыр ар кандай секталар көп болууда. Бул секталардын айынан айыл жерлеринде көп ызы-чуу чыгат. Ошондуктан диний агартуу өтө маанилүү, муну менен бирге үй-бүлө баалуулуктарын сактап калуу да маанилүү. Себеби бардык нерсе үй-бүлөдөн башталат. Бирөө айткан экен: „Үй-бүлөнү бузган болсок бүткүндөй коомду бузганга барабар" деп. Салттуу баалуулуктарды балдарга үй-бүлөдө үйрөтүү керек, балдарды ой жүгүртүүгө, жамандык м/н жакшылыктын ичинен туурасын тандап билүүгө үйрөтүшүбүз керек. Бул аларга кийин турмушунда жардам берет, анткени ой-жүгүртүүнү, туура чечим чыгарышат.

3) Туура айтасыңар, баары үй-бүлөдөн башталат. Ата-Энеси эмне кылса бала да үлгү алып ата-энесин туурайт. Кээде ата-энеси баладан да сурабайт. Кайдагы м/н туура эмес диндин жолуна сала берет. Бул баланын укугун бузган болот деп эсептейм.

4) Терро-ризм идеяларынын жайылышына каршы турууда жумушсуздуктун деңгээлин түшүрүшү керек, билим берүү деңгээлин көтөрүшүбүз керек. Муну м/н бирге жаштарга келечектеги кесибин туура тандоосуна, туура чечим кабыл кылуусуна жардам беришибиз керек деп ойлойм.

5) Менин оюмча буга өзүбүз аракет кылышыбыз керек. Жакшы окуп, тарыхыбызды оңдоп, кийинкилерге үлгү болсок. Бизди көрүп жакшы жакка барышат эле. Дин боюнча маалымат аздыктан болуп жатабы деп ойло

5) Азыр бүт жерде коопсуздук сактанууга көп көңүл бөлүп жатышат. Ал эми биз деле мектепте ошондой иш аракеттерди жасасак болот болуш керек. Анткени мектепке деле бей тааныш кишилер кириш эч ким билбей калат да. Ошондуктан дежурство болон класс катуу көзөмөл кылыш керек.

6) Туура айтасың, мен буга толугу м/н кошулам. Азыр эми гана болуп олтурат, мектептин жардырабы, банкты жардырабы, эл көп топтолгон жерлерди жардырганга аракет кылып жатышат го. Кудай сактасын, бирок "сактангандты кудай сактайт" дегендей коопсуздук сактануусун алдын алып калыш керек деп ойлойм.

Уюштуруучу

~~7~~) Бүгүнкү чогулушубузда экстремизм жөнүндө бир аз болсо да ойлорубузду бөлүштүк. Мени кубандырганы көпчүлүгүнөрдө түшүнүк бар экени. Кээ бирлери кеңири маалымат алышты го деген ойдомун. Баарыңарга чоң рахмат.

Усуп Мурзакматов атындагы Шапак жалпы орто мектеби

Терорчулук

Мугалим: Асанкадырова А.Ж.

6)жарылып кеткен жерден жөрмөлөп, басып келген из менен кайра алыстап кетүү керек.

Эң башкысы-бардык жана ар бир абдан кыйын жагдайларда адам өзүн-өзү жоготпоосу керек, өз күчүнө, өз акыл-эсине жана өзүнүн ийгилигине ишенүүсү керек.

5.ТЕРРОРЧУЛУК

5.1.Террорчулук

"Террор" деген сөздү бүгүнкү күндө бардыгы билет, булл сөз дүйнөнүн көпчүлүк тилиндеринде бар жана латын сөзүнөн бизге которгондо "коркунуч, үрөй учуу" дегенди билдирет.Чындыгында эле террорчулардын аракети адамдарды коркунучка, үрөйүн учурган абалга алып келет. Террорчулук социалдык мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдардын ичинен жалпы адамзаттык көйгөй жана абдан кеңири тараган, укмуштуудай каардуу, жандуу, коркунучтуу, алдын-ала айтууга оор болгон кырсыктарга жатат. Террорчулук аракеттер адамдардын массалык өлүмүнө, ички (жан дүйнө) жана материалдык баалуулуктардын жок болушуна алып келет, ал душмандык , ишенбөөчүлүк, коркунуч, кызыгуу сезимдерди таратат., өз ара пикир келишпестиктин жана согуштун чыгышына себепчи болот.

Террорчулук-бул бир ойдогу же өзүнчө адамдардын саясий, диний, улуттук, финансылык, кылмыштуулук, соода иштерин жана жеке менчик көйгөйлөрдү чечүүлөрүнүн бир жолу.Террорчулар жарылууларды уюштурушат, өрттөнүүлөрдү жасашат, самолеттерду айдап качышат, массалык ууланууларга алып келишет, адамдарды туткунга алышат, аларды жабыркатышат. Алар өздөрүнүн аракеттерин алдын- ала айтпай туруп жасашат. Көпчүлүк учурларда террордон жапа чеккендер күнөөсүз адамдар болуп эсептелет. Өздөрүнүн иш-аракеттеринде террорчулар илимдин жана техниканын алдыңкы , жаңы иштелмелерин колдонушат, алардын колдорунда акыркы муундагы компьютерлер, байланыш системалары, басып чыгаруучу каражаттар, куралдар, транспорт болот.

Террорчулук бүгүнкү күндө көп түрдүү, көп жүздүү, көп улуттуу. Ал дүйнөдөгү мамлекеттердин көпчүлүгүн камтыды. Террорчулардын иш-аракеттери . дүйнө коомчулугунун жана массалык маалымат каражаттарынын көңүлүнүн борборунда болгондуктан, ал адамдардын террордун алдында коргоосуз калуу, коркунуч сыяктуу сезимдерин күчөтөт.

19-кылымдын ортосунан баштап, биздин күндөргө чейин террорчулук анда-санда гана болуучу кокустуктардан массалык, дайыма болуп турган, реалдуу чындык коркунучтарга чейин жетти. Азыркы мезгилде дүйнө жүзү өтө зор сандагы ар түрдүү террордук топторго, секталарга, идеяларга абдан берилген адамдарга, террорчу-жалданма адамдарга жык толгон. Террорчулук иш-аракеттер көпчүлүк мезгилдерде террордук системалардын алкагында өткөрүлөт, алардын катарына "Алькаида", "ХАМАС-исламдык каршы туруу кыймылы", "Тамил Эламдын боштондукка чыгаруу жолборстору", "Аум Синрике", "Ирландиянын республикалык армиясы" сыяктуу белгилүү террорчу уюмдар кирет. 20-кылымдын аягында жана 21-кылымдын башында жасалган террорчулук аракеттер бүткүл дүйнө жүзүн, бардык планетанын үрөйүн учурду.

Усуп Мурзакматов атындагы Шапак жалпы орто мектеби

Диний экстремизм

Мугалим: Асанкадырова А.Ж.

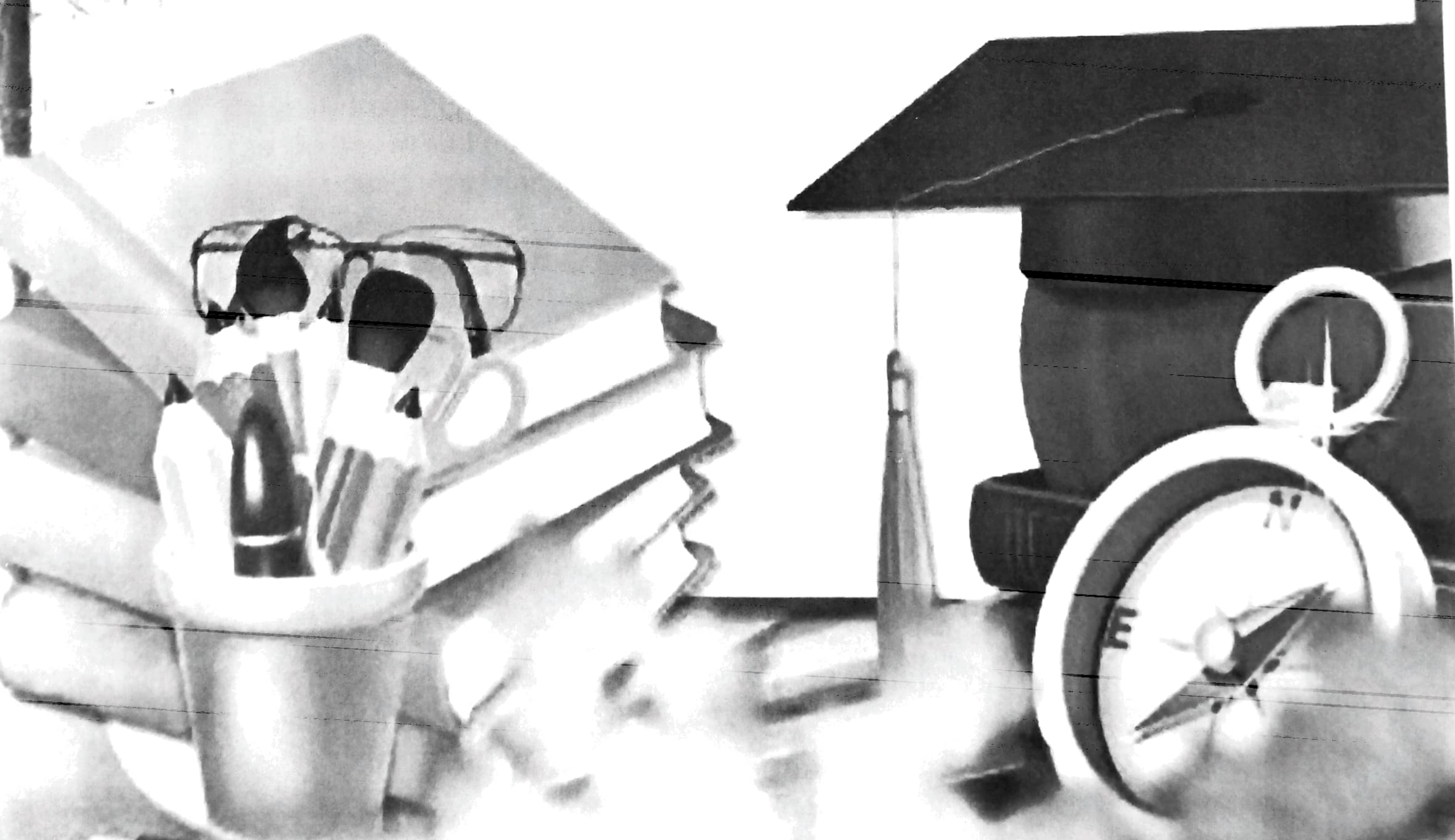

Диний экстремизм жана Сириядагы абал

ЖАМУда "Диний экстремизм жана Сириядагы абал" деген темада талкуу болдуп Талкууга ЖАМУнун алдындагы Жалал-Абад колледжинин жана Жалал-Абад медициналык колледжинин 457 студенттери, ЖАМУнун социалдык иштер боюнча проректору, биология илимдеринин кандидаты, доцент Шамшидин Нурдинов башында турган 17 профессордук окутуучулар курамы катышты.

Студенттер менен өткөрүлгөн жолугушуу жыйында КРнын улуттук коопсуздук мамлекеттик кызматынын Жалал-Абад областтык башкармалыгынын кызматкери Эржан Чокоев диний экстремизм, терроризм жана Сириядагы болуп жаткан коомдук абал жагдайында кеңири маалымат жасады. Ал өз сөзүндө ар кандай диний агымдардын көбөйүп кеткендигин, айрыкча Вахабизм, Хизбут-Тахрир, Акрамия, Баптистер жана башка көптөгөн каттоодон өтпөгөн диний агымдар биздин келечегибизди кура турган жаштарды туура эмес багыттарга азгырып кетип жатышат. Бул агымдар негизинен адам баласынын жашоосуна кереги жок салттар менен ырымдарды, ислам динин бурмалоо менен жаштарды өз катарларына кошууга катуу аракеттенип жатышат. Жаштарыбыздын диний сабатсыздыгынан пайдаланышып, аларды диний экстремизмге жана терроризмге түртүп, үгүттөп жатышат. Буга ачык мисал катары Сириядагы согуштук тополоңдорго Кыргызстандан барышкан жаштардын дагы учурап жаткандыгы жана чет өлкөлөрдө набыт болуп жатышкандыктары өкүндүрбөй койбойт.
Жалал-Абад областынын казыятынын казысы Адулазиз Закиров студенттер менен болгон жолугушуу жыйынында Ислам дини дүйнөдөгү эң күчтүү жана таза дин экендигин белгилеп, айрым каттоодон өтпөгөн диний агымдар жаштарды өз катарларына азгырып, кошууга аракеттенип жаткандыгын, ошондуктан жаштарды этият болууга чакырды. Мындан сырткары областыбыздын аймагында канча мечиттер менен медреселер каттоодон өткөндүгүн жана дагы канчасы өтө электигине токтолуп кетти. Давват жөнүндө маалымат берип, дин сабаты жетиштүү инсандар гана ага бара тургандыгын айтты.
Жолугушуу жыйындын жүрүшүндө студенттер тарабынан УКМКнын кызматкери Эржан Чокоев менен областын казысы Абдулазиз Закировго көптөгөн суроолор берилип, аларга канаатандырарлык жооптор берилди. Мындан сырткары жаштарга Сириядагы бүгүнкү оор абал туурасындагы видео тасма тартууланды. Студенттерге кызыктуу жана пайдалуу маалымат куруп беришкендиктери үчүн келген конокторго ЖАМУнун проректору,б.и.к. доцент Шамшидин Нурдинов жыйынга катышкан жалпы студенттер жана окутуучулар атынан терең ыраазычылыгын билдирди.

СИРИЯДАГЫ КЫРДААЛДЫН ЭПКИНИ ЖАНА МААЛЫМАТ ДИСБАЛАНСЫ

Сирияда үч тараптуу согуш жүрүп, эл аралык коомчулук негизинен исламчыл террордук топторго каршы биригүү аракетинде. Ирак кооптонуунун ИЛИМ (Ирак жана Леванте ислам мамлекети) же башкача ДАИШ деп аталган куралдуу террористтик топтун согуш аракеттери туудурууда. Ошол эле кезде ДАИШ Сириянын оппозициялык күчтөрү менен да кармашууда. Ошондуктан акыркы 2 жылда Сириянын аймагы үчкө бөлүнүп, 30 пайызы гана Дамаскидеги Башар Асад баштаган расмий бийликтин көзөмөлүндө турса, жарымынан көбүрөөк аймагын ДАИШ куралдуу тобу басып алган. Калган аймактарды сириялык оппозициялык күчтөр, түндүк-чыгыш жагын күрдтөр көзөмөлдөп турат. Согуш аракеттери тынбастан жүрүп жаткандыктан жана АКШ баштаган анти-террордук альянстын абадан сокку урууларына Россия кошулганы менен, абал чиеленген бойдон калууда.

Согуш аракеттерине абадан сокку уруу аркылуу Россиянын аралашуусу, орус бийликтеринин айтымында, Дамаскидеги бийликтин расмий кайрылуусунун натыйжасында өткөн жылдын октябрь айында башталган. Ноябрь айынын аягында абадан бомбалоо жүргүзүп, кайтып келаткан аскер учагы Түркиянын абадан коргонуу күчтөрүнүн аскер учагы тарабынан атып түшүрүлгөн. Ошондон баштап Түркия менен Россиянын ортосундагы алака кескин өзгөрүп кетти. Дүйнөлүк маалымат мейкиндиги да бул окуяга чоң көңүл бурууга аргасыз болууда. Учурда орус тилдүү

литр) аткезчилик менен кирген мунай-заты кармалган. Мунай-заты Сириядан ага турган 300 км аткездик түтүктөр жок кылынган. Мындан тышкары Түркия АКШ менен биргеликте ДАИШке каршы киргизилген проекттин төң-ата жетекчиси катары иш алып барат. БУУнун Коопсуздук кеңеши тарабынан исламчыл террористтерди каржылоого каршы киргизилген атайын иш-чараны акчалай колдоп келет. Сириядагы абалга байланыштуу бул өлкө менен узундугу 911 км болгон чек араны көзөмөлдөөнү күчөтүү максатында өл жердеги аскер күчтөрү 12 миңден 20 миңге

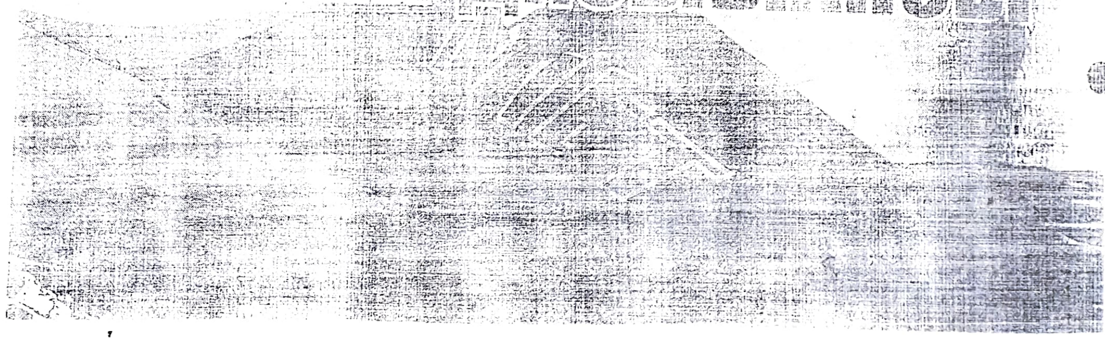

маалымат агымы Борбордук Азия чөйрөсүндө көбүрөөк таралгандыктан, алар Түркия тараптын таратан маалыматы менен расмий билдирүүлөрүнөн ашып, көбүнчө бир тараптуу маалымат басымдуулук кылууда. Орус тарап алардын аскер учагы Түркиянын чек арасын бузган эмес деп, ал жалпы катары атып түшүрүлгөн учактын калдыгынан табылган кара куту-

тууралуу жазылган маалыматты колдонууга аракет кылууда. Бирок ал кутуча табылгандан бери бир топ убакыт өтсө да, такталган маалымат ачык айтыла элек. Мындан же кутучада жазылган маалымат окууга жарабай калган, же ал жерде башка маалымат чыккан деп шектенсе болот. Ошол эле кезде Түркиянын расмий бийликтери бул тууралуу "эки орус аскер учагы Сириянын аймагынан чек араны бузуп өткөндө, аларды түрк аба мейкиндигинен чыгарууга болгон аракеттерге", башкача айтканда, радар аркылуу 5 мүнөттүн ичинде 10 жолу жасалган эскертүүлөргө карабастан, түрк аба мейкиндигине кирип келишкен". "Алардын бири Сириянын аба мейкиндигине кайрылып кеткени менен, экинчиси жооп бербестен, Түркиянын аба мейкиндигинде учуусун уланткандыктан, ал атып түшүрүлгөн" деген маалыматты түрк бийликтери ошо кезде эле тараткан. Буга кошумча Түркиянын өкмөтү "орус учактары буга чейин да бир нече жолу абадагы чекти бузгандыктан, Россиянын Түркиядагы элчиси Тышкы иштер министрлигине чакырылып, [illegible] таандык [illegible] да, түрк аба мейкиндигине [illegible] келген аскер [illegible] тууралуу [illegible] күнгөрүнө [illegible] деп маалымдаган. [illegible] кошумча ошол эле билдирүүдө [illegible] бийликтери "чек араны [illegible] дын уланышы улуттук коопсуздукка коркунуч катары [illegible], күчүндө бар аскер эрежеси колдонулганын" маалымдашкан. [illegible] аскер блогунун толук [illegible] катары Түркия бийлиги бул кокустук тууралуу өзүнүн уюм боюнча шериктери жана БУУнун туруктуу мүчө өлкөлөрүнүн элчилери окуя тууралуу кабардар кылынган. Түрк өкмөтүнүн билдирүүсүндө "биз бул окуяга байланыштуу абалды чиеленттүү ниетибиз жок. Ошол эле мезгилде өзүнүн суверенитети менен бүтүндүгүнө коркунуч туула турган болсо, эч ким Түркиядан көз жабымды күтө албайт" деп айтылган. Бул, башка ар бир мамлекеттей эле, Түркиянын өзүнүн бедели менен эл аралык аброюн сактоого толук кандуу укугу бардыгын жана чечкиндүүлүгүн көрсөтөт.

Муну менен бирге Түркия өкмөтү учурда орус тараптын көтөрүп жаткан маалыматтык саясатына да жооп катары билдирүүлөрдү жасады. Алардын [illegible] менен Сириядан [illegible] автоцистерналар менен чейин мунай-заттын [illegible] Түркия аркылуу сатылып [illegible] деп кабыл [illegible] кинеге жооп болгон. Сирия жана Ирактын ичинде түзүлүп, эл аралык деңгээлдеги террордук уюмга айланган ДАИШ (ИГИЛ) уюму ири аймактарды басып алуусу күчөгөндө, Түркия 2013-жылы аларга каршы [illegible] билдирип, анти-террордук альянска мүчө болгонун жарыялаган. Түрк бийликтеринин билдирүүсүнө карагында, ДАИШ менен мунай-зат соода кылынат деп таратылган маалымат эч негизсиз жана Түркияга каршы атайын уюштурулган ушактык кампания катары бааланышы керек. "Биз мындай негизсиз жарыяларды кескин четке кагабыз, өзгөчө Россия тараптан айтылып жаткан маалыматтарды" делет билдирүүдө. Муну менен кошо эле, маалыматта "Россиянын аракети эл аралык коомчулукту Сириядагы элдин режимдин кыйноосунан жана башка чатактуу процесстерден алаксытууга багытталган иш-аракети" деп бааларын билдирген.

Түрк өкмөтү мыйзамдардын негизинде жана түрпүү текшерүү жолдору менен мунай [illegible] аткезчилике жана андан [illegible] күйүүчү майлардын элго ичинде таралуусуна каршы [illegible] жатканын да билдирди. [illegible] бири катары 2012 [illegible] аткезчилик менен таралган күйүүчү майларды сатуучуларга каршы айып пул төлөө кескин көтөрүлгөнү белгиленген. Ал эми 2014-жылы мамлекеттик органдар тарабынан 21 миллион галлон (1 галлон = 3,78 [illegible] дан күзөттөө жана [illegible] ды жүргүзүүнүн 90 пайызы Си[illegible] чек арасында кылынат. Ан[illegible] иш-чаралар чек араны мыйзам[illegible] бузууга жана аткезчиликке кар[illegible] багытталган. Буга кошумча Түр[illegible] чек араны бойлото 375 км аң [illegible] ган, орнотулган тикенек зым[illegible] дын узундугу 153 км түзөт. [illegible] маанилүү жерлерде узундугу [illegible] км болгон бийик дубалдар ту[illegible] зулган. Чек араны бойлоп узун[illegible] 1200 км келген атайын аскер[illegible] жолдор курулган. Бул кадам[illegible] ры менен Түркия Сириядан [illegible] келип аткан качкындарга жар[illegible] гана берип токтоп калбастан, [illegible] дан сырткары келип аткан [illegible] чиликке да, террордук топто[illegible] таралышына да каршы орчу[illegible] иштерди кылып жатканын көр[illegible]

Мындай маалыматтар [illegible] нен түрк жана [illegible] таасир[illegible] гаэрлгандыктан [illegible] эле эмес, бул [illegible] сыяктуу башка [illegible] толук кандуу жана [illegible] алыматка муктаждыгын [illegible] көргөзөт.

Кубан [illegible]

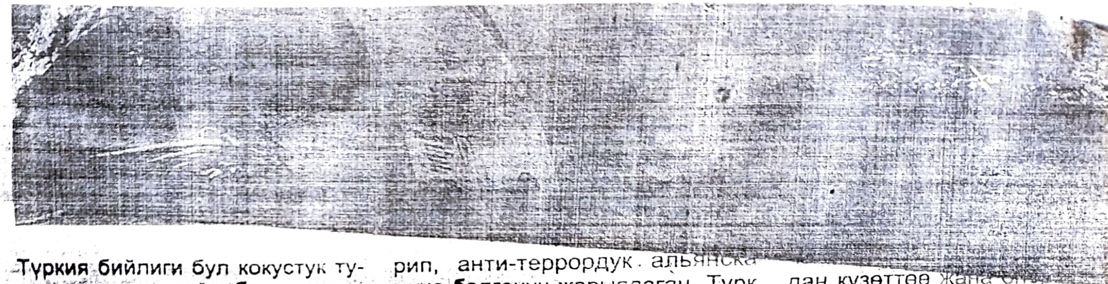

Усуп Мурзакматов атындагы Шапак

жалпы орто билим берүү мектеби

Класстык саат

Тема: ЗОРДУК-ЗОМБУЛУК

Класс жетекчиси: Мурзакматова Назира

Чогулуштун темасы:
ЗОРДУК-ЗОМБУЛУКСУЗ ТАРБИЯЛОО

Чогулуштун максаты:

- Зордук-зомбулук көйгөйүнүн болуп жаткандыгын ата-энелерге түшүндүрүү.
- Үй-бүлөдөгү зордук-зомбулуктун түрлөрү менен ата-энелерди тааныштыруу.
- Ата- энелердин чыныгы ата- энелик аброй жана аны балдар менен болгон мамиледе көрсөтүү зарылдыгы жөнүндө түшүнүктөрүн калыптоого көмөктөшүү.

Өткөрүүнүн формасы: тренингдин элементтерин камтыган лекция.

Чогулуштун планы:

№	Көнүгүү	У[illegible]
1.	Киришүү	2 [illegible]
2.	«Балалыкка чөмүлүү» медитациясы	5 мүн.
3.	Лекция: «Үй-бүлөдөгү зордук-зомбулук: түрлөрү, формалары, натыйжалары»	10 мүн.
4.	Коллективдүү талкуулоо үчүн текст	10 мүн.
5.	Анкеталарды анализдөө	5 мүн.
6.	Зордук-зомбулуксуз тарбиялоо көнүгүүсү	10 мүн.
7.	Жыйынтыктоо: «Эстеткич түйүн» көнүгүүсү	3 мүн.

Чогулуштун жүрүшү:

1. Киришүү (2 мүн.)

Мугалим: -Саламатсыздарбы, урматтуу ата-энелер! Биздин бүгүнкү сабагыбыздын темасы: «Үй-бүлөдөгү зордук-зомбулук». Официалдуу эмес булактардын маалыматы боюнча Кыргызстанда ар бир төртүнчү үй-бүлөдө балдарга карата зордук-зомбулуктун катышы бар. Биз бүгүн бул маалыматты төгүндөй же далилдей албайбыз. Биздин максат- бул көйгөйдү түшүнүү жана балдарыбыздын турмушуна анын залакасы тийип калышын болтурбоо.

Ата-энелер чогулушун айрым бөлүктөр башкача болушу мүмкүн. Сиздер оюндардан качпаңыздар, туура эмес болуп калат деп да коркпоңуздар, анткени ар бир оюнда өзүнүн жыйынтыгы жана мааниси болот. Эмесе, биздин жолугушууну медитация көнүгүүсүнөн баштасак.

2. «Балалыкка чөмүлүү» медитациясы (5 мүн.)

Мугалим көнүгүүнү аткарууга көрсөт... берет:

- Ыңгайлуу болуп отуруңуздар, бутуңуздарды полго коюңуздар,

Балдарга карата болгон үй-бүлөлүк зордук-зомбулуктун кесепеттери.

Эмне үчүн баланы уруу, жаакка чабуу, же жөн эле колуна, бетине уруп коюу бала коомчулука үчүн коркунучтуу?

• Алар балага зордук-зомбулуктун сабагын берет;

• Алар жаш баланын сүймөнчүк болуу ишенимин бузат;

• Балада кийинки соккуну күтүп чочулоону туудурат:

• Анда калптын мерчеми бар: айрым ата- энелер баланы окутумуш болуп, андан ачуусун чыгарып алышат. Балалыгында таяк жеген адам кийин башкаларды да ура берет.

• Алар каардануuга жана өч алууга чакырат, бул көкүрүгүндө да, кечирээк чыга келет;

• Алар карама- каршы далилдерге ишенүүгө үйрөтөт. “Мен сени оңолсун деп урдум”. Баланын мээси бул маалыматты өзүндө сактап калат;

• Алар баланын өзүнө жана башкаларга болгон боорукердигин бүлүнтөт, ошентип, баланын дүйнөнү жана өзүн таанып билүү жөндөмдүүлүгүн чектейт.

Бала уруудан жана жазалоодон кандай сабак алат жана анын кесепеттерин көтөрө алабы?

Бала:

• Кадыр-баркка тең эместигин;

• Жакшы нерсени жазалоонун жардамы менен окуп үйрөнүү (чынында, бул туура эмес, жазалоо баланы башка бироону жазалоого үйрөтөт) керек дегенди;

• Азап чегүүнү жүрөккө жакын кабыл албоо керектигин;

• Сезимди төгүндөө- кадимкидей көрүнүш дегенди;

• Чоңдордон коргонууга мүмкүн эмес дегенди билди.

Жыйынтыктоо:

• Адамдын денеси мындай “майып” кылып «тарбиялоонун» изин жакшы эстеп калат.

• Зордук-зомбулуктун ар кандай түрү- жаман көрүнүш. Адамдар бири-бирине сый мамиледе болушу керек.

4. Коллективдүү талкуулоо үчүн текст (10 мүн.)

Мугалим: Урматтуу ата-энелер! Азыр мен сиздерге мындай текстти угууну сунуштайм.

«Бир жолу мен орто жаштагы киши менен маектешип калдым. Ал өз балалыгын эстеп өттү. Үй-бүлө үчүн токсонунчу жылдар кыйын болгон. Атасы түрмөгө камалган болчу. Жалгыз апасынын колунда беш жаш бала калып кеткен, ал балдарын багуу үчүн эртеден кечке сатуучу болуп иштечү.

Үй-бүлөдө эң кичүүсү, менин маектешим 3 жашта болчу. Жылаңайлак, ачка балдардын тагдыры өз колдорунда эле.

Көпчүлүк чоң кишилер өз балалыгын романтикалуу түстө, тамшанып эскеришет. Бул кишинин сөздөрүндө өтүп кеткен жана кайтып келбес кайгылуу маанайлар гана болбостон, жашоого үмүтүн жандырган булак да белгиленип өттү.

Апасы чарчап келсе деле назик жумшак болчу, ал таанылгыс болуп, кирдеп кеткен өз балдарын сүйкүмдүү өпчү жана дайыма бактылуу күлүп, “Менин таттуу балдарым” деген сөзүн кайталап турчу. Ондогон жылдар өткөн соң, карып калган балдары бул энени эстеп, терең урматтап, берилип сүйүшөр, мүмкүн бул эненин тарбиялоодогу өзүнүн дагы сырлары бардыр. Бул бир башкача нерсе, майда нерсе эмес.

Психологияда жетиштүү тамактанбоо же ачка жүрүү түшүнүгү бар. Ал

тамактанган, бирок мээрим жетишпеген балдарда болот. Бул балдар үйлөрүндө тарбияланып жаткан балдар үчүн негизги көйгөй болуп саналат.

Аларды кучактаганга, өпкөнгө, эркелеткенге, кокко ыргытканга же атанын оор колу менен мойнун кучактаганга эч ким жок. Муну эч кимдин кызматтык милдеттерине жазып коё албайбыз.

Мындайга ата-эненин сүйүүсү гана керек. Азыркы алга умтулган кылымда биз көтөрүмдүү жана чыңала бышкан бойдон калып жатабыз. Көп ата-энелер б[illegible]м токтоолук адатын үйүндө да карманышат. Бул кургак сөз эмес. Көп үй- бүлөлөрдө баланы ашыкча эркелетип албайын деген коркунуч ата- энелик мээримди сүрүп чыгарып койгон.

Бир жолу мен бир кемпирдин шеригине: "Эгерде бөбөктү эч качан башынан сылап мээрим беришпесе, жүлүн мээнин оорусу пайда болорун телевизордон айтышты"- дегенин угуп калдым.

Бул элдик ишеним канчалык күлкүлүү болсо деле, андан биз, бардык ата-энелер үчүн "үй-бүлөдө өсүп жаткан балдарды үй-бүлөдөгү башкы артыкчылыктан, мээримден ажыратпашыбыз керек" деген эскертүүнү түшүнсөк болот.

Балдарды туура тарбиялоо керек деген ойдо ата- эне менен баланын сүйлөшүүсүн мугалим жана окуучунун сүйлөшүүсүнө теңдөөгө аракеттенишибиз керек. Биринчи кезекте мугалим жаш баланын оюна көңүл бурса, ал эми ата-эне ички дүйнөсүнө көңүл бурушу керек.

Мугалим окуучудан: "Окуганыңдан сен эмнени түшүндүң?"- деп сурашы мүмкүн. А эне баласы менен Чыңгыз Айтматовдун "Кыямат" романынын акыркы барактарын окуп жатып ыйлашы мүмкүн, алар бири-бирине эч нерсе деп айтышпай, бири-бирин кучактап олтурушу мүмкүн.

Мындай ачуу- таттуу көз ирмемдер тууралуу эскерүүлөр балада көп убакытка сакталышы мүмкүн, муну менен чоң турмушка барып жана жүрөктөгү алмашкыс жылуулук улгайганга чейин эсинен кетпей толкундатат чыгар.

Келгиле, анда, балдарга түбөлүк эсинде калгыдай жылуу сезим тартуулайлы.

Талкуулоо:

- Балага мээрим чачуу керекпи?
- Ал аны ашыкча эркелетип салбайбы?

Жыйынтыктоо: Балага мээрим берип, эркелетишибиз керек.

5. Анкеталарды анализдөө

(5 мүн.)

Мугалим алдын ала анкета жүргүзгөн (чогулуштун алдынан).

БАЛДАР ҮЧҮН АНКЕТА

1. Апам мени менен сылык-сыпаа:

- Тез-тез -100%
- Кээде;
- Сейрек;
- Эч качан.

2. Атам мени менен сылык-сылаа:

- Тез-тез;
- Кээде - 89%
- Сейрек;
- Эч качан.

3. Апам мага кыйкырат:

- Тез-тез;
- Кээде -83%
- Сейрек - 17%
- Эч качан.

4. Атам мага кыйкырат:

- Тез-тез;
- Кээде -78%

- Сейрек-10%
- Эч качан-2%

5. Апам мени уруп, чапкылоосу мүмкүн:

- Тез-тез;
- Кээде - 12%
- Сейрек - 20%
- Эч качан - 68%

6. Атам мени уруп, чапкылоосу мүмкүн:

- Тез-тез;
- Кээде - 12%
- Сейрек
- Эч качан - 88%

АТА-ЭНЕЛЕР ҮЧҮН АНКЕТА

1. Башка бирөөнүн баласына эскертүү берсе болобу?

- Ооба – 47%
- Жок – 10%
- Жооп берүү кыйын - 43%

2. Өзүңүздүн балаңызга эскертүү берүүгө болобу?

- Ооба - 93%
- Жок;
- Жооп берүү кыйын.

3. Башка бирөөнүн баласына кыйкырса болобу?

- Ооба;
- Жок - 80%
- Жооп берүү кыйын -20%.

4. Өзүңүздүн балаңызга кыйкырсаңыз болобу?

- Ооба;
- Жок- 32%
- Жооп берүү кыйын.

5. Башка бирөөнүн баласын урууга болобу?

- Ооба.
- Жок- 92%
- Жооп берүү кыйын – 8%.

6. Өзүңүздүн балаңызды урсаңыз болобу?

- Ооба;
- Жок;
- Жооп берүү кыйын - 58%.

Жыйынтыктоо: бул анкеталардан мындай жыйынтык чыгарса болот, биз зордук-зомбулуксуз тарбиялоого үйрөнүшүбүз керек.

6. "Зордук-зомбулуксуз тарбиялоо" көнүгүүсү

Көрсөтмө:

- Бардык ата-энелер үч топко бөлүнүшөт, ар бирине өзүнчө тапшырма берилет;
- Биринчи топ– берилген көз карашка «макул» деген аргументтерин даярдашы керек;
- Экинчи топ - «каршы» деген аргументтерин даярдашат;
- Үчүнчү топ - булар медиаторлор (ортомчу), каршы пикирлерди жоюп, жалпы компромисстик бир чечимге келүүгө жардам берет.

Мисалы:

- «Зордук-зомбулуксуздук» үчүн.

Өспүрүм дискотекадан мас абалда кеч келди. Ата- энеси аны уктоого жаткыры мындай кылык- жорукту көрүү ата-энеге оор жана жагымсыз экендигин, андан сырткары, баласын ишеничтен чыкты, мындай абал дагы кайталанса, дискотекага баруу жөнүндө сөз да болбошу керектигин баласына кийинки күнү айтуу зарыл деп эсептешет.

«Зордук-зомбулук» үчүн

Ата-энелер эгерде өспүрүм кандайдыр бир туура эмес кылык-жорукту жасаса, анда баланы жазалаш керек деп эсептешет. Ата-энелерин укпагандыгы үчүн таяк жеген балдар аракты аз ичет, тамекини аз тартат, жакшы окушат.

Ортомчулар топторду угушуп, айтылга ырастоолорго ойлорун айтат.

Жыйынтык: эгерде ата-энелер зордук-зомбулуксуздук усулун тандап алса, анда өспүрүмдөр ата-энелерине ишенишет, демек бул ишеничти жок кылбоо үчүн аракеттенишет.

7. Жыйынтыктоо: «Эстеткич түйүнү» (3 мүн.)

Мугалим: Урматтуу ата-энелер! «Эстеткич түйүнү» катары биздин бүгүнкү ата-энелер чогулушунун негизинде, мен сиздерге биздин тарбиялообуздун баланын турмушуна тийгизген таасирлери тууралуу эскертме-тизмени сунштайм:

Балдар турмуштан төмөнкүдөй жашоого үйрөнүшөт:

- Эгерде баланы дайыма сындасак, анда ал жек көргөнгө үйрөнөт;
- Эгерде бала кастыкта жашаса, ал агрессивдүүлүккө үйрөнөт;
- Эгерде баланы мазактап күлүшсө, анда ал түнт болот;
- Эгерде бала жемелөөдө чоңойсо, анда ал күнөөлүү болуп жашаганга үйрөнөт;
- Эгерде бала сабырдуулукта чоңойсо, анда ал башкаларды түшүнүүгө үйрөнөт;
- Эгерде балага дем берсе, анда ал өзүнө ишенүүгө үйрөнөт;
- Эгерде баланы мактасак, анда ал ыраазы болууга үйрөнөт;
- Эгерде бала адилеттүүлүктө өссө, анда ал адамдарга ишенүүгө үйрөнөт;
- Эгерде бала коопсуздукта жашаса, анда ал адамдарга ишенүүгө үйрөнөт;
- Эгерде баланы колдошсо анда ал өзүн баалоого үйрөнөт;
- Эгерде бала достукта жана түшүнүүчүлүктө жашаса, анда, ал бул дүйнөдөгү сүйүүнү табууга үйрөнөт.

Эске туткула! Өз баласына ырайымсыз мамиле кылган ата-энени эч нерсе актай албайт. Бала кул эмес, ата- эне мырза эмес. Бала жана ата-эне бирдей укукка ээ, анын ичинде, коркунучтан эркин жана зордук-зомбулуктан сырт болууга бирдей укуктуу.

Чогулушту аяктап жатып, ата-энелерге өткөрүлгөн чогулуштун өзүнө жаккан жактарын айтып кетүү сунуш кылынат.

эмне? Инцест-бул эң жакын туугандары менен болгон жыныстык мамиле.

• **Физикалык**- бул атайы, билип туруп ден-соолукка зыян келтирүү, физикалык оордук келтирүү, эркиндиктен, турак жайдан, тамак-аштан, кийим кечеден жана башка турмуштук нормалдуу шарттардан ажыратуу, ошондой эле ата- энелердин жашы жете элек өспүрүмдөрдү камкордукка алуудан, ден соолугун кароодон, коопсуздугун камсыз кылуудан баш тартышы.

Зордук-зомбулук кантип билинет?

• **Коркутуу-үркүтүү же опузалоо** – кыйкыруу, мимикалар, кол шилтөө менен коркунуч жасоо; милиция тарабынан физикалык опузалоо, атайын мектептер, жаныбарларга карата болгон зордук-зомбулук; жаш баланы таштап кетүүдө же тартып алууда опузалоо, акчадан ажыратуу ж.б.

• **Башкалардан бөлүп коюу** (изоляция) - бул аялдын же жаш баланын эмне кылгандыгын, ким менен дос болгондугун, жолуккандыгын, сүйлөшкөндүгүн дайыма көзөмөлдөп туруу; жакын адамдары менен баарлашуусуна, оюн-тамашаларга барууга тыюу салуу ж.б.

• **Физикалык жаза** – уруп-согуу, бетке чабуу, катуу кыйноо, чачынан тартуу, чымчуу жана башкалар.

• **Эмоционалдык** (психикалык) зордук-зомбулук– бул бир гана коркутуу-үркүтүү, опузалоо, башкалардан бөлүп коюу эле эмес, анын жеке ар-намысына жана кадыр-баркына шек келтирүү, сөз менен кемсинтүү, ырайымсыздык; эң жаман бала, жаман эне, же жар, деген түшүнүктү оюна сиңирүү, башка адамдардын алдында кемсинтүү; жаш баланын же аялдын дарегине сын айтуу жана башкалар.

Үй- бүлөдөгү зордук- зомбулуктун чыгышынын себептери ар түрдүү. Аларды эки топко бөлүп карасак болот: биринчиси- үй-бүлөнүн ичинде, үй- бүлө мүчөлөрүнүн өз ара мамилелеринде кездешкен себептер. Экинчиси- үй-бүлөдөн сыртта келип чыккан себептер. Биринчи топтогу себептер көп учурда кийинкилерин жаратат. Көпчүлүк учурда зордук-зомбулук стресстик абалда жүргүзүлөт. Акыркы убакта зордук-зомбулуктун түрлөрү жакшы үй-бүлөлөрдө да байкалып жатат.

Зордук-зомбулуктун себептери:

- аракечтиктин, баңгиликтин коомдо жайылышы;
- моралдык кризис;
- маданияттын кризиси;
- инсанга зордук-зомбулук көрсөтүүнү, терроризмдин, вандализмдин, садизмдин актыларын чагылдырган көрүнүштөрдүн ММК аркылуу көп берилиши.
- зордук-зомбулуктун чыгыш себептери үй-бүлөдө да жатат: материалдык кыйынчылыктар, кыйналыш, үй-бүлө мүчөсүнүн бирөөсүнүн жумушсуздугу, турак жай көйгөйүнүн чечилбегендиги, үй-бүлө мүчөсүнүн бирөөсүнүн аракечтикке берилгендиги жана ичимдик ичкендиги; үй-бүлө мүчөсүнүн баңгиликке берилгендиги, толук эмес үй-бүлө; үй-бүлөдөгү өгөй ата жана өгөй эне; инвалид бала же ден соолугунда кандайдыр бир көйгөйү бар бала; көңүлгө туура келбеген бала; тарбиясы начар бала; моралдык жактан тыюу салынган иш-аракеттердин алынып салынышы; үй-бүлөлүк чыр-чатактар; алсыздын эсебинен өзүн көрсөтүү; ташбоордук маданиятты коомдо пропагандалоо.

көзөмөлдү жана коркунучту сезүүнү сактап калуу максатындагы жүрүм турумун түшүнөбүз (же башкаларга).

Үй-бүлөдөгү зордук-зомбулук- бул жакын адамдардын бири-бири менен болгон мамилеси, кайсы бир убакытта бирин-бири кысымчылыкка алуу же кандайдыр бир зыян келтирүү. Дагы бир аныктамасы бар: үй-бүлөдөгү зордук-зомбулук деп, үй-бүлө мүчөлөрүнө системалуу түрдөгү агрессивдүү жана кастык аракеттерди түшүнүшөт. Анын жыйынтыгында зордук-зомбулук кылынган объектке зыян, жараат, кемсинтүү же өлүм алып келиши мүмкүн. Зордук-зомбулук өспүрүмдөр чөйрөсүндө да болушу ыктымал.

Зордук-зомбулуктун максаты, бул же тигил укуктарды жана артыкчылыктарды өзүнө ыйгарып алуу; ошондой эле кемсинтүү, коркутуу, шантаждоо ж.б. жолдор менен адамды башкаруу жана көзөмөлдөө болуп саналат.

Үй-бүлөдөгү зордук-зомбулук ар түрдүү багытта болушу мүмкүн:

- Күйөөсү тарабынан аялына карата;
- Аялы тарабынан күйөөсүнө карата;
- Ата- эненин бири же экөөсү тарабынан балдарына карата;
- Улуу балдары тарабынан кичүү балдарга карата;
- Улуу балдары тарабынан же неберелери тарабынан ата-энесине же карыя-картаң туугандарына карата;
- Үй-бүлөнүн мүчөсү тарабынан экинчи мүчөсүнө карата.

Зордук-зомбулуктун курмандыгы көпчүлүк учурда үй-бүлөнүн алсыз мүчөлөрү болот (аял, жаш бала, үй-бүлө мүчөсүнүн карыя-картаңы, инвалиддер). Үй-бүлөдөгү зордук зомбулуктан жабырлангандардын 70 пайызын аялдар жана жаш балдар түзөт. Көпчүлүк учурда зордук-зомбулуктун бир канча түрлөрү бир учурда болуп калганын жолуктурууга болот.

Балдарга карата зордук-зомбулуктун түрлөрү:

- Жаш баланын керектөөлөрүн тоотпогондук (моралдык таш боордук, ээн коё бергендик)- бул ата-энелер тарабынан баланын өз убагында камкордукка алынбаганы, анын жыйынтыгында баланын эмоционалды абалы бузулуп, ден соолугуна жана өнүгүүсүнө коркунуч туулат.

- **Психикалык же эмоционалдык** -бул үй-бүлө мүчөсүнүн бири экинчисинин, же өспүрүмдүн ар-намысын жана аброюн атайлап кемсинтүүсү; моралдык коркунучтар, кордук, шантаж, шек келтирүү ж.б. атайы жасалган иш-аракеттердин тутум

- **Экономикалык**- үй-бүлөнүн бир мүчөсү тарабынан экинчи мүчөсүн үй-бүлөлүк бюджеттен колдонуу мүмкүнчүлүгүнөн ажыратып салуу аракеттери, акчалуу болуу жана аны каалагандай колдонуу укугуна ээ болуу, жашы жете элек өспүрүмдөргө экономикалык жактан кысым көрсөтүү ж.б.

- **Сексуалдык**- бул үй-бүлөнүн жашы жете элек ир мүчөсүнүн, же өспүрүмдөрдүн жыныстык кол тийбестигине сексуалдык мүнөздө шек келтирүү, кол салуу. Бул жашы жете элек өспүрүмдү анын макулдугу менен же макулдугусуз жыныстык катнашка алып барган аракеттер. Баланын жыныстык катнашка макулдугу мындай аракеттерди зордолбогон деп эсептөөгө негиз боло албайт, анткени бала мунун өзү үчүн терс кесепеттерин билбейт. Кээ бир учурларда сексуалдык зордук-зомбулук физикалык зордук-зомбулуктун бир түрүнө кирип кетет. Инцест деген

бутуңуздар таянганды жакшы сезсин, белиңиздерди отургучка жөлөңүздөр.

• Көзүңүздөрдү жумуңуздар, демиңизге кулак салыңыз, ал түз жана жайбаракат болушу керек. Колуңуздардагы жана бутуңуздардагы оордукту сезиңиздер.

• Убакыттын агымы сиздерди кичинекей болгон мезгилге- бала чакка алып баратат.

Жаздын жылуу күнү экенин сезиңиз, сиз 5, 6 же 7 жаштасыз, өзүңүздү эң жакшы билип калган чагыңыз. Сиз көчөдө баратасыз, кийген кийимиңизди- бутуңузда кандай бут кийим жана үстүңүздө кандай кийим экенин эске салыңыз. Сиз көңүлдүүсүз, көчөдө баратасыз, жаныңызда сиздин жакын адамыңыз, караңыз, анын колун кармадыңыз жана анын жылуу назик колун сезип жатасыз.

• Андан кийин сиз анын колун кое берип жана алдыга кубануу менен чуркап баратасыз, анча алыс эмес жерге барып токтоп, жакын адамыңызды күтөсүз, кайра анын колун кармайсыз. Бир кезде күлкүнү угасыз, башыңызды көтөрсөңүз, таптакыр сизге тааныш эмес, башка адамдын колун кармап турганыңызды көрөсүз. Арт жакка карасаңыз, сизге жакын адам күлүп турат. Сиз ага чуркайсыз, ал сизди кучактайт, жароокер сылайт, өбөт, дагы колун кармап алып, болгон окуяга күлүп чогуу басып кетесиздер. Сизге баары жагымдуу: жылуу, жайлуу жана тынч.

• Кайрадан ушул бөлмөгө кайтууга сиз даяр болгуңуз да көзүңүздү ачасыз.

Талкуулоо:

• Ойлонуңуздар, биз сиздер менен өзүбүз балдарыбызга тез-тез жароокер жана назик болобузбу?

• Балдарыбызга жетишерлик түрдө камкордук жана жылуулук тартуулайбызбы?

• Биздин жаныбызда алар өздөрүнүн коргоогусу бардай сезишеби?

Жыйынтыктоо: Биз, ата-энелер балдарга ушулардын баарын берүүгө милдеттүүбүз. А бул сезимдеги ар түрдүүлүк. Ар бир бала аны айланасындагылар сүйөрүн, жетишкендиктеринин бааланышын, жолу болбой калганда жардам болорун, керек болгон учурда корголо турганын билиши жана сезиши керек. Ата- энелер менен балдардын ортосундагы өз ара мамиле анын кийинки турмушуна, башка адамдар менен алака түзүүсүнө эбегейсиз таасирин тийгизет. Ошондуктан, балдар биз менен баарлашуудан эмне аларын чогуу ойлонолу...

3. Лекция. (5 мүн.)

«Үй-бүлөдөгү зордук- зомбулук: түрлөрү, формалары, натыйжалары».

Акыркы учурда биз балдарга карата болгон зордук зомбулук жөнүндө көп угуп жатабыз. Балдарга карата каардуу мамиле, алардын эмгегин пайдалануу байыркы мезгилдерден бери эле болуп келгени белгилүү. Тарыхка кайрылсак, буга көптөгөн мисалдарды табууга болот. Тынымсыз жүрүп келе жаткан гумандаштыруу процесси коомчулуктун көңүлүн бул көйгөйгө бурду.

Бир нече коомдук жана укуктук өзгөрүүлөргө карабастан, балдарга карата болгон зордук-зомбулук- жаш балдардын өлүмү жана жаракат алуусу бардык өлкөлөрдө бирден бир негизги көйгөй болуп келет. Жаш балдар үй-бүлөдө да, андан сырткары да зордук-зомбулукка дуушар болушууда.

Зордук-зомбулук - бул аргасыз кылуу, кулдук, таарынтуу, өзүм билемдик.

Үй-бүлөдөгү зордук-зомбулук деп, үй-бүлөнүн бир мүчөсүнүн башка мүчөсүнө карата үй- бүлөлүк бийликти,

Усуп Мурзакматов атындагы Шапак орто мектебинин зордук –зомбулукту алды алуу планы.

№	Иш-чаранын мазмуну	Мөөнөтү	Классы	Жоопту
1	Иш планды түзүп бекитүү	Сентябрь	1-10	Соц педагог
2	Үй-бүлодогу зомбулукка дуушар болгон балдарды аныктоо	Октябрь	1-10	Соц педагог
3	Зордук-зомбулуктун түрлөрү боюнча маалыматтарды даярдоо	Октябрь	1-10	Соц педагог
4	Зордук –зомбулукка жол жок тарбиялык сааттарды уюштуруу	Ноябрь	1-10	Класс жетекчилер
5	«Балдар зомбулукка каршы» темасында ата-энелер менен тегерек стол.	Январь	4-9	ИДН кызматкерлери
6	Зордук-зомбулуктун Жоопкерчилиги	Февраль	4-10	Класс жетекчилер
7	Үй –бүлолук зомбулук балдардын көзү менен» сүрөт тартуу	Март	1-10	Сүрөт мугалими, класс жетекчилер
8	«Биз жагымсыз шартта жашоону кыскартабыз»эссе жазуу	Апрель	5-9	Кыргыз тили адабияты орус тили адабияты мугалимдери
9	Жыйынтык	Май	Жалпы мектеп	Мектеп администрациясы

Тарбия завуч: Асанкадырова А.Ж.

Усуп Мурзакматов атындагы Шапак орто мектеби

(Тарбиялык саат)

Тема: Балдарга карата катаал зордук-зомбулукту ата-энелер менен биргеликте алдын алуу

11-класс

Клас жетекчи: Карымшакова С.А

2020 -жыл

Сабактын максаты: Балдардын ден соолугун чыңдоо жана сактоо суроолору боюнча ата- энелердин компетентүүлүктөрү жогорулайт жана аны менен бирге педагогикалык- психологиялык жактан колдоо көрсөтүлөт.

Күтүлүүчү натыйжа: Балдарды тарбиялоодогу көйгөлөргө ата- энелерди тартуу жана оюн, маалымат берүү аркылуу үй-бүлөлүк зордук- зомбулукту алдын алуу боюнча компетенттүүлүктөрү жана психологиялык маданияты өнүгөт;

Ата- эне менен баланын ортосундагы достук мамиле орнотулат жана конфликттик ситуациялар чечилет.

Ыкмасы: Интерактивдүү(биргелешип сүрөт тартуу , суроо- жооп оюну методдору колдонулат).

Жүрүшү: Уюштуруу . Жагымдуу маанай түзүү. Командага бөлүү. Талкулоо. Жыйынтыктоо.

1-кадам:

Мугалим: Саламатсынарбы, урматтуу ата-энелер жана бүгүнкү тарбиялык саатка катышып жаткан агай- эжейлер! Биздин бүгүнкү тарбиялык саатыбыз « Балдарга карата катаал мамилени ата- энелер менен алдын алуу» деген темага арналган, аны « ачык» деп жарыялоого улуксаат этиңиздер.Ата- энелер , бүгүнкү күндө эң орчундуу маселе зордук- зомбулук болуп келе жатат.Жеке эле Кыргызстан эмес дүйнө жүзү ушул актуалдуу көйгөй менен күрөшүп келүүдө. Зордук- зомбулук ата- эне тарабынан дагы, башка адамдар тараптан дагы кылынып келе жатат.Көбүнчө мигранттардын балдары зордук- зомбулукка кабылуууда.Алар ишенип, таштап кеткен туугандары ошол чоң маселени жаратып жатышканын көп эле жерден угуп жана көрүп жатабыз. Зордук – зомбулукту тааныштар жасаганы эң өкүнүчтүү.

2-кадам:

« Баланын тарбиясы » ачуу чындык сөздөр видео тасмасы көрсөтүлдү.

3-кадам:

Зордук – зомбулуктун түрлөрү:

1) Психкалык же эмоционалдык

2) Экономикалык

3) Сексуалдык

4) Физикалык

5) Башкалардан бөлүп коюу(изоляция);

Балдарга карата зордук- зомбулуктун түрлөрү:

Жаш баланын керектөөлөрүн тоготпогондук (моралдык таш боордук, ээн коё бергендик) – бул ата- энелер тарабынан баланын эмоционалдык абалы бузулуп , ден соолугуна жана өнүгүүсүнө коркунуч туулат.

Психикалык же эмоционалдык- бул үй-бүлө мүчөсүнүн бири экинчисинин же өспүрүмдөрдүн ар намысын жана аброюн атайлап кемсинтүүсү; моралдык коркунучтар , кордук, шантаж , шек келтирүү ж.б атайы жасалган иш аракеттердин тутуму.

Экономикалык – үй-бүлөнүн бир мүчөсү тарабынан экинчи мүчөсүн үй-бүлөлүк бюджеттен колдонуу мүмкүнчүлүгүнөн ажыратып салуу аракеттери, акчалуу болуу жана аны каалагандай колдонуу укугуна ээ болуу, жашы жете элек өспүрүмдөргө экономикалык жактан кысым көрсөтүү ж.б.

Сексуалдык- бул үй-бүлөнүн жашы жете элек бир мүчөсүнүн , же өспүрүмдөрдүн жыныстык кол тийбестигине сексуалдуу мүнөздө

шек келтирүү, кол салуу. Бул жашы жете элек өспүрүмдөрдү анын макулдугусуз жыныстык катнашка макулдугу мындай аракеттерди «зордолбогон» деп эсептөөгө негиз боло албайт, анткени бала мунун өзү үчүн терс кесепеттерин билбейт. Кээ бир учурларда сексуалдык зордук- зомбулуктун бир түрүнө кирип кетет.

Физикалык- бул атайы , билип туруп ден – соолукка зыян келтирүү, эркиндиктен, турак жайдан, тамак аштан, кийим-кечеден жана башка турмуштук нормалдуу шарттардан ажыраттуу, ошондой эле ата-энелердин жашы жете элек өспүрүмдөрдү камкордуктан алуудан, ден соолугун кароодон, коопсуздугун камсыз кылуудан баш тартышы.

4-кадам: Үй-бүлөдөгү зордук- зомбулуктун чыгышынын себептери ар түрдүү. Аларды эки топко бөлүп карасак болот; биринчиси- үй-бүлөнүн ичинде үй бүлө мүчөлөрүнүн өз-ара мамилеринде кездешкен себептер.

Экинчиси- үй бүлөдөн сыртта келип чыккан себептер.Көпчүлүк учурларда зордук- зомбулук стресстик абалда жүргүзүлөт. Акыркы убакта зордук- зомбулуктун түрлөрү жакшы үй-бүлөлөрдө байкалып жатат.

Зордук- зомбулуктун себептери:

Аракечтиктин, баңгиликтин коомдо жайылышы

Моралдык кризис

Маданияттын кризиси;

Инсанга зордук- зомбулук көрсөтүүнүн натыйжасында терроризмдин , вандализмдин, саддизмдин , актыларын чагылдырган көрүнүштөрдүн ММК аркылуу көп берилиши.

5-кадам:

Кана эми , ата-энелер ,азыр силерге берилген суроо жооп оюнун аткарабыз

Конверттеги суроолорго жооп беребиз:

1. Сиз балаңызды кагып-силкен учуруңуз болду беле?

2.Сиз балаңыздан кечирим сурайсызбы?

3. Сабакка аны жакшы маанай менен күндө узатасызбы?

4. Эгерде сиздин балаңыз сиздин кымбат баалуу буюмуңузду сындырып алса кандай кабыл алып, балаңызга кандай мамиле жасайт элеңиз?. Аудио угузу. Ата-энелер суроолого жооп беришет.

6-кадам:

Ата-энелер , мына силердин ойлоруңар абдан жакшы болду, бүгүнкү сабактан өзүнөргө керектүү маалыматтарды алдыңар деп ойлойм. Балдарыбыздын келечеги кең болуп, эч убакта алар жамандык көрүшпөсүн, жаман жолго барышпасын. Зордук-зомбулуктан алыс бололу. Үй-бүлөнүн , баланын эң бир түйшүктүү тарбиясын мойнуна алып, үй-бүлөсүн сактап келе жаткан энелерге ыраазычылык билдиребиз!. «Эне үйдүн куту» деп бекеринен айтылбаса керек. Тарбия башаты үй-бүлөдөн башталат , ошондуктан балдарыбызга колдон келишинче көп көңүл буралы.

7-кадам:

Ата-энелер, күн биздин жашообузга кандай керек болсо, ошол сыяктуу балдарга да эне мээрими, тарбиясы, сүйүүсү абдан керек экенин унутпайлы!. Келгиле эми , колуңардагы гүлдөрүңөрдү боеп доскага чаптайбыз, алар биздин келечегибиз болгон балдарыбыз ал эми күн- бул эне мээрими, жылуулук тартуулаган, бардыгына тегиз нурун чачып, жарык кылган « Эне» дейли. Булут- бул ата болсун,ата - ар дайым үй-бүлөсүн үстүртөн карап, алардын кем- карчысын толуктап толуктап турган адам. Доскага күндү нурлары менен, булутту тамчылары менен чапташат. Мугалим айды, жылдыздары менен чаптайт, балдарды тарбиялоого сөз беришет.

Мугалим: Соолуган гүл менен гүл ачып турган гүлгө салыштырып сабакты аяктайт. Суроолорго жооп берет.

Жыйынтыктоо: Окуучулардын аткаруусунда « Мээрим» ыры.

Баалоо: Эки топтун активдүү катышканын баалап балл берет.

Кыргыз Республикасынын билим берүү мекемелеринде окуучуларды зомбулуктан коргоо боюнча методикалык үлгү

нускама кат.

Окуучунун билим берүү имаратында (чөйросүндө) өткөргөн убактысы, инсан катары ар тараптуу өнүгүүгө багытталышы керек, анын мектепте өткөргөн убактысы коопсуз жана жакшы маанайда болуусу абзел.

Окуучуларга карата тарбиялоонун зомбулук камтыган ыкмаларын колдонууга тыюу салынат (кыйкыруу, урушуу, опузалоо, уруп согуу).

Билим берүү процесси мыйзамдуулук, демократия, баланын кызыкчылыктарын камсыздоо принциптери менен курулушу керек. Ошол эле учурда, төмөнкү нерселерди да өзүнө камтуусу керек: кайсы бир ажырым белгиси боюнча кодулоого жол бербөө (дискриминация), коомдун тең укуктуу окуучу катары баланын укуктарын жана эркиндигин сыйлоо жана камсыздоо, зомбулуктун бардык формаларынан баланы коргоо, баланын укуктары, эркиндиги жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын бузбоо, балага залака тийгизбөө.

Балдардын коопсуз билим берүү чөйрөдө билим алуусун камсыздоо үчүн сабактар бекитилген жана өзгөрбөй турган ырааттама (расписание) менен жүргүзүлүшү керек.

Сабактардын ырааттамасы жалпыга ачык жерде жайгашышы керек. Ошону менен катар окуучулар менен мугалимдерге кабарланып, тааныштырылышы керек. Сабактардын ырааттамасына өзгөрүүлөрдү киргизүүдө, окуу процессин үзгүлтүккө учуратпоо зарыл жана окуучуларды кароосуз, бош калтырбаш керек. Эгерде, кайсы бир предметтен сабак өткөрүү мүмкүнчүлүгү жок болуп жатса (мугалим жок болуп калса, ооруп калса ж.б.), окуучуларды эмгек менен алектендирүү иши нөөмөтчү администраторго жүктөлөт.

Балдарды сабактардан уруксатсыз таратууга, мектепте жана ашканада кезек өтөө үчүн, мектептин короосун тазалатуу үчүн, мектептин окуу планына киргизилбеген иш-чараларга катыштыруу үчүн, окуучуларды сабактан алып кетүүгө, жана ошондой эле, мугалимдин окуучуларды сабак учурунда же тарбия иштери убагында кароосуз калтырып кетүүсүнө тыюу салынат.

Абдан зарылчылык болуп (окуучунун ооруп калуусу, өзүн жаман сезүү, зомбулуктун белгилеринин болуусу ж.б.), медициналык жардам талап кылынып, же мындан башка иш-аракеттердин аткарылышы талап кылынып жатса, классты нөөмөтчү администратордун карамагында калтыруусу бере...

Ал эми эгерде мугалимдин катышы зарыл болбосо, керектүү чараларды көрүү үчүн, окуучу (жабырлануучу, оорулуу) нөөмөтчү администратордун карамагына өткөрүлүп берилет.

Окуучунун сабакка кечигүүсү, мектеп формасын кийбей келүүсү, окуучуну сабакка киргизбей коюуга негиз болбош керек.

Окуучуну сабактан чыгарып салууга тыюу салынат.

Окуучулардын коопсуздугун камсыздоо максатында, жалпы билим берүү мекемесинин башкармалыгы окуу жайдын территориясына өткөрмө аркылуу кирүү системасын орнотууга укуктуу. Чоочун адамдардын мектептин аймагына өтүүсүнө тыюу салыныш керек.

Эгерде жалпы билим берүү мекемесинин коопсуздук кызматын кармоого материалдык мүмкүнчүлүгү жок болсо, директор, техникалык персонал, нөөмөтчү мугалимдер же (жана) нөөмөтчү администраторлордон мектептин кире беришинде жана мектептин ичинде сакчылык уюштурат.

Окуучунун сабакка катышпагандыгы тууралуу класстык журналда белгилениши шарт.

Ошол күн ичинде класс жетекчи, окуучунун сабакка келбей калуусунун себебин аныктоосу зарыл. Сабактарды олуттуу себеби жок эле калтыруу, класс жетекчинин окуучунун ата-энесине маалымдоосуна негиз болот. Окуучу 3 күндөн ашык сабактарды калтырса, жалпы билим берүү мекемесинин директорунун атына ата-энеси жазуу түрүндө арыз менен, же тийиштүү медициналык маалымкат менен олуттуу себепти тастыкташы керек.

Ыкчам чара көрүү жана маалымдоо максатында, класс жетекчи окуучулардын жашаган жери жана ата-энелердин (мыйзамдуу өкүлдөр) байланыш телефондору жөнүндө толук кандуу маалыматка ээ болуусу керек. Ошондой эле бул маалымат нөөмөтчү администратордо да болушу керек.

Окуучунун ата-энеси, мугалимдер жана теңтуштары менен болгон мамилеси бири-бирин сыйлоо жана адилеттүүлүктүн үстүндө курулушу керек. Жалпы билим берүү мекемесинде тарбия жана тартип, билим алуу процессинин бардык катышуучулары тарабынан адамдын инсандык кадыр-баркын сыйлоонун негизинде курулуш керек.

Жалпы билим берүү мекемесинин директору окуу жайда окуучулар үчүн билим алууда, эмгек жана тарбия берүүдө коопсуз шарттарды, балалыкты коргоо, жашы жете электердин укуктарын жана эркиндиктерин коргоо боюнча иш чараларды өткөрүүнү камсыздайт. Мугалимдер жана билим берүү процессинин башка катышуучулары, окуу жайдын кызматкерлери окуучуларды коркунучтан жана физикалык зомбулуктан, ошондой эле мугалимдерден, окуучулардан жана

ата-энелерден коргош керек, балдардын алкоголдук ичимдиктерди ичүүсүнүн, наркотикалык заттарды колдонуусунун жана башка терс адаттарды үйрөнүүсүнүн алдын алып, педагогикалык этиканы сактап керек.

Билим берүү мекемесинин аймагында билим берүү процессинин катышуучуларына, окуу жайдын кызматкерлерине төмөнкүлөр тыюу салынат:

- тамеки чегүү, алкоголь ичимдиктерин ичүү жана аны таратуу,

-наркотикалык жана уулуу заттарды колдонуу жана таркатууга,

- кумар оюндарын ойноого;

- сүйлөө кебинде этикалык нормаларга жооп бербеген лексиканы: уят сөз жана жаңсоолорду колдонуу, мамилелерди териштирүүдө психологиялык жана физикалык таасир этүү;

- окуучунун көтөрүп жүрүүчү кичинекей музыкалык аппараттарды (плеер,магнитофон ж.б.) алып келүүсү жана иштетүүсү. Сабак учурунда жеке уюлдук байланышты жана телефон аркылуу интернетти колдонуусуна;

- окуу жайдын буюмдарын сындыруу, ошондой эле дубалдарда, эмеректерге жана жабдууларга уруксат берилбеген жазууларды жазуу;

- өзүнүн жана аны курчаган башка адамдардын ден соолугуна зыян алып келе турган иш-аракеттерди жасоо (терезеге чыгуу, тепкичтин тосмосунда муз тебүү, буюмдарды ыргытуу, түртүшүү ж.б.);

- сабактар бүткөнгө чейин класс жетекчинин, жетекчиликтин уруксатысыз окуу жайдын имаратынан чыгып кетүү;

- сабакка кечигүү, сабактарды калтыруу, олуттуу себеби жок жана пооморчу администратордун, класс жетекчинин уруксаатысыз класстан чыгып кетүү;

- билим берүү процессинин катышуучуларына, окуу жайдын кызматкерлерине сый-урматсыз мамиле жасоо;

- сабак учурунда тиешеси жок сөздөргө алаксып же башкаларды алаксытууга.

Берилген Эрежелер менен, билим берүү процессинин бардык катышуучуларын, окуу жайдын кызматкерлерин класстык сааттарда, ата-энелер чогулуштарында, педагогикалык Кеңештерде , эмгек жамааттын жалпы чогулушунда кабардар кылып, маалымдаш керек. Ошондуктан Эрежелер окуу жайдын жалпыга көрүнүктүү жеринде илинип туруусу керек.

Мугалимдерге жана окуу жайдын кызматкерлерине окуучуларга карата физикалык таасир этүүнүн бардык формаларын: кордук сөздөрдү колдонуу жана башка окуучунун инсандык беделин түшүрүүгө багытталган аракеттерди жасоого тыюу салынат. Мындай нормадагы жүрүм-турумдарга жол берилбей

тургандыгы кызматкер / мугалим жумушка алынып жатканда маалымдалынышы керек жана Педагогикалык кеңешмелерде, окуу жайдын эмгек жамаатынын жалпы чогулуштарында үзгүлтүксүз түрдө талкууга алынышы керек.

Билим берүү мекемесинин директору тарабынан окуу жайдын иштөө регламенти бекитилет, ошондой эле ата-энелердин, окуучулардын, окуу жайдын кызматкерлеринин жеке мүнөздөгү суроолору боюнча директор, директордун орун басары, ошондой эле класс жетекчи, психолог, социалдык педагог, нөөмөтчү администратор тарабынан кабыл алуунун күн тартибин да бекитет. Кабыл алуунун убактысы жана тартиби жалпыга ачык жерде илиниши шарт. Билим берүү процессинин бардык катышуучуларына жана окуу жайдын кызматкерлерине маалымдалынышы керек.

Ата-энелер, жалпы билим берүү мекемесинде билим берүү процессинин катышуучуларын жана башка окуу жайдын кызматкерлерин сыйлаш керек. Ата-энелерге өзүм билемдик кылып мугалимдер жана тартип бузган же зомбулук жасоого шектүү деп эсептелген окуучу менен териштирүү иштерин жүргүзүүгө тыюу салынат. Жаңжал чыкчу болсо, териштирүү аракеттери нөөмөтчү администратор, жалпы билим берүү мекемесинин жетекчиси менен бирге жүргүзүлүшү керек.

Билим берүү процессине катышпаган, бөтөн адамдар окуу жайдын аймагында жүрбөш керек. Окуу жайдын жетекчилиги менен чечише турган маселелер жаралып калса, сырттан келген бөтөн адамдар нөөмөтчү администраторго кайрылышы керек.

Тиешелүү болгон бөлүк боюнча, билим берүү процессинин ар бир катышуучусу (мугалим, окуучу, ата-эне (мыйзамдуу өкүл), окуу жайдын кызматкерлери төмөнкүлөргө укуктуу:

- өз кадыр-баркына, үй-бүлөсүнүн кадыр-баркына сый мамиленин жасалуусуна;

- зомбулуктун бардык формаларынан, эксплуатация жана негизги муктаждыктарына кайдыгер мамиледен коргоонууну, ден соолугун, камсыздаган билим алуу шарттарына;

- окуу жайдын ишмердүүлүгүн жакшыртуу жана анын ишиндеги кемчиликтерди жоюу боюнча сунуштарды жана сын пикирлерди киргизүүгө;

- кызмат адамы, ата-энелер (мыйзамдуу өкүл) же окуучулар тарабынан окуучулардын укуктары бузулгандыгы жөнүндө, балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органга жана ошондой эле жалпы билим берүү мекемесинин жетекчилигине даттанууга жана арыз менен кайрылууга;

- окуу планында каралбаган иш-чараларга эркин түрдө катышууга:

- сабактардын жана тапаиистердин, ар жылкы күзгү, кышкы, жазгы, жана жайкы каникулдардын бекитилген мөөнөтүн сактоого;

- текшерүү иштеринин жана окуучулар арасында сурамжылоолордун мөөнөтү жана бериле турган тапшырмалардын көлөмү жөнүндө өз убагында маалымат/билдирүү алууга;

- коюлган тигил же бул баанын коюлушунун критерийлери жөнүндө мугалимдерден түшүндүрмө алууга;

- өзүнүн жүрүм-туруму жана жетишкендигине байланыштуу маселелерди териштирүүгө катышууга;

- өзү жөнүндө ишенимдүү маалыматтын сыр боюнча сакталуусуна;

- өзүнүн жеке жашоосунун кол тийбестигине.

Билим берүү процессинин катышуучулары жогоруда жазылгандан башка дагы Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында жана жалпы билим берүү мекемесинин актыларында каралган укуктарга ээ.

Корутунду:

Билим берүү процесси учурунда балдардын өмүрү жана саламаттыгы, окуучулардын укуктарынын сакталышы, ошондой эле бул укуктардын бузулуу фактылары боюнча өз убагында чара көрүү үчүн жалпы билим берүү мекемесинин директору, мектеп администрациясынын өкүлдөрү, педагогикалык курам жана жалпы билим берүү мекемесинин башка кызматкерлери керт башы менен жооп берет.

Жалпы билим берүү мекемесинде окуучу тарабынан зыян келтирүү фактысы аныкталган учурда, Профилактикалык Кеңеш, тартип бузган окуучуга карата төмөнкү жоопкерчилик формаларын колдоно алат:

- жалпынын көзүнчө же жеке формада жабырлануучудан кечирим суроо;

- мектептин ички учетуна тургузуу;

- жалпы билим берүү мекемесинин администрациясынан төмөнкүлөрдү өтүнүү:

- эскертүү берүү;
- балдар иштери боюнча комиссияга түшүндүрүү ишин жүргүзүү үчүн багыттоо;
- өспүрүмдөр иштери боюнча инспекцияга багыттоону өтүнүү.

Жалпы билим берүү мекемесинде зомбулук жасаган окуучу дагы, жабырлануучунун ден соолугуна келтирилген зыяндын ордугуна жараша колдонуудагы мыйзамдарда каралган учурларда жана тартипте жоопкерчиликке тартылат.

Окуучунун ден соолугуна зыян келтирген күнөөлүү адамдар дагы келтирилген зыяндын ордугуна жараша, кылмыш жаза кодексинин тийиштүү беренелеринде каралган жазык жоопкерчилигине тартылат.

Педагогикалык этиканын эрежелери бузулганда, жалпы билим берүү мекемесинин педагогикалык кеңешинин Профилактикалык кеңешмесинде педагогдун профессионалдык ишке жарамдуулугу каралып, мыйзам чегинде жоопкерчиликке тартылыш керек.

Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин Мектепке чейинки, мектептик жана мектептен тышкаркы башкармалыгы.

Зордук–зомбулуктун жакынкы жана алыскы залакалары:

Жакынкы: Көк алалар, сыныктар, ички органдарынын жабыркашы, кусуусу, эстен тануусу.

Алыскы: Баланын денелик жактан жана психикалык өнүгүүсү жабыркап, ар кандай соматикалык ооруларга, инсандык жана эмоционалдык бузулууларга дуушар болушу.

Денелик жактан жана психикалык өнүгүүсүндөгү мүчүлүштүктөр

Мээрим, көңүл буруу, сүйүү жок үй-бүлөдө чоңойгон балдардын көпчүлүгүндө денелик жана психикалык жактан өнүгүүсүндө арта калуу байкалат. Балдарда “жаман адаттар” манжаларын соруу, тырмагын тиштөө, онанизм менен алектенүү пайда болот. Мындай шарттарда жашаган балдардын сырткы көрүнүшү да бөлөкчө болуп турат. Көздөрү шишип, чачы саксайып, кийим-кечеси кир, өңү куп-куу, биттеген.

Зомбулуктан жабыркаган балдардын психикалык өнүгүүсүндөгү өзгөчөлүктөр

Зомбулуктун бардык түрлөрүнө чалдыккан балдар психикалык жаракатка учурашат, бул кийинки өнүгүүсүнө чоң таасирин берет. Балдар өздөрү ашыкча ачуулуу, жининин келгенин башкара албай, өзүнөн кичүү, алсызыраак балдарга, жаныбарларга зомбулук көрсөтөт. Көпчүлүк учурда, оюн маалында себепсиз агрессия пайда болот. Кээ бир учурда бала тескерисинче өтө пассивдүү болуп, өзүн коргой албай калат. Бала өзүнө көңүл бурдуруш үчүн ар кандай акылга сыйбаган жүрүм-турумдарды көрсөтөт.

Зомбулуктан жабыркаган балдардын социалдык өнүгүүсүндөгү өзгөчөлүктөр

Зомбулукка учураган балада жетиштүү билими жок болгондуктан, коомго аралашууда көптөгөн кыйынчылыктарга дуушар болот. Мындай бала көйгөйлөрдүн чечилишин криминалдык тармактардан издеп, уурулукка берилет. Алкоголдук ичимдикти, баңгизаттарды колдонуп, кыз бала болсо сойкулук менен алектенип кетиши ыктымал.

> *Жогоруда аталган бардык зордук-зомбулуктун түрлөрүн балага карата колдонуу ар кандай кесепеттерге алып барат. Алардын баары баланын ден-соолугуна жана өмүрүнө зыян келтирет. Жабыркаган баланын психикасын калыбына келтирүү өтө чоң аракеттерди талап кылат. Статистикалык маалыматтарга таянсак, зомбулукка учураган 100 баланын арасынан бир-экөөсү сөзсүз түрдө курман болот.*

Психикалык-эмоциялык зордук-зомбулук

Бул зомбулуктун белгиси-ата-энеси, баккан адамдар, тарбиячылар тарабынан дайыма же мезгил-мезгили менен баланын адамдык кадыр-баркына шек келтирүүчү, коркутуп-үркүтүүчү сөздөрдү айтуу, күнөөсүз айыптоо, жек көрүүсүн көрсөтүү. Мындан сырткары баланын жаш өзгөчөлүгүнө ылайыксыз талаптарды коюу, дайыма калп айтуу дагы психикалык-эмоциялык өнүгүүсүнө терс таасирин тийгизет.

Баланын керектөөлөрүнө жана кызыкчылыгына кайдыгер мамиле жасоо

Баланын эң негизги керектөөлөрүн (тамактануу, кийинүү, жашай турган жай, билим алуу, медициналык кызмат) ата-энелери, баккан кишилери тарабынан камсыз кылынбоосу. Мисалга алсак, балдарын кароосуз калтырып, анын кесепетинен баланын өмүрүнө, ден-соолугуна зыян келтирген абалдар түзүлгөн учур. Дагы бир коркунучтуу абал, бул баланын түйүлдүк кезинен эне мээримине, сүйүүсүнө ээ болбошу. Мындайча атканда, каалоосуз бойго бүтүү. Төрөлгөнгө чейин эле эмоционалдык жокко чыгарылган түйүлдүк, айынан мурун төрөлүп, төрөлгөндөн кийин дагы көп ооруп, денесинин салмагы төмөн болуп, өнүгүүсү начар болот.

Физикалык зордук–зомбулук

Зомбулуктун бул түрүнө, баланын өмүрүнө, ден-соолугуна терс таасирин тийгизген коркунучтуу жагдайлар кирет. Мисалга, уруп –соккулар (жаактан ары чабуу, чымчып алуу, тиштөө), күйгүзүү (ысык буюмдар, суюктуктар, тамеки). Балага алкоголдук ичимдиктерди, наркотиктерди, дарыгердин сунуштамасы жок уйку дарыларын берүү, муунтуу жана суу чөктүрүү зомбулуктун ушул түрүн толуктайт.

Сексуалдык зордук–зомбулук

Сексуалдык керектөөсүн канааттандыруу максатында баланы (кызды, эркекти) колдонуу. Зомбулуктун бул түрүнө секстин бардык түрлөрү, жыныстык органдарын кармалоо, балага өзүнүн жыныстык органдарын көрсөтүү жана анын жыныстык органдарын аңдып кароо, порнобизнеске сойкулукка балдарды тартуу кирет.

Усуп Мурзакматов атындагы Шапак жалпы орто мек

Мектеп
рекети
кантип
пайда болот.

Мугалим: Асанкадырова А.Ж.

3.5. Мектеп рэкети

Кыргызстанда ар бир үчүнчү окуучу мектептерде рэкет бар экендигин тастыкташат. «Тез реакция берүү үчүн тезирээк алдын алуу» долбоорунун чегиндеги «Эл аралык биримдик үчүн» Коомдук фондунун колдоосунда каржыланган «Эл-Пикир» коомдук пикирлерди изилдөө борбору тарабынан Бишкек шаарындагы 12 жалпы билим берүүчү мекемелерде жүргүзүлгөн изилдөөлөрдөн алынган маалыматтар ушундай.

Сиздин мектебиңизде рэкет барбы деген суроого окуучулардын 44,9 пайызы так жооп бере алышпаса, 34,1 пайызы ооба деп жооп беришп, 21 пайызы анын бар экендигин четке кагышкан. Эксперттердин пикирлери боюнча майда класстын окуучуларынын көпчүлүгүн мектепке бара жаткан жолдо же мектепте жүргөндө туугандары коштоп жүргөндүктөн алар рэкеттерге азыраак туш болушат. Негизинен 5–6-класстын окуучулары рэкетке көп туш болушат. Борборго башка аймактардан келген балдарга караганда Бишкектин тургундары мектептерде рэкет өтө аз деп баалашарын белгилөө керек.

Ал эми ата-энелердин 48 пайызы рэкеттин бар же жок экендиги тууралуу билбесе, 32,4 пайызы билет жана 19,6 пайызы жок деп эсептешет. Эксперттердин маалымдоосу боюнча, ата-энелердин окуу мекемелеринде рэкеттин бар экендиги тууралуу билбегендигинин негизги себеби болуп алардын балдары менен жетишээрлик деңгээлде баарлашпагандыгы (бул алардын бири бирине болгон ишенимин төмөндөтөт) эсептелет. Мектептерде рэкеттин бар экендиги тууралуу билген ата-энелердин жарымы гана өз балдарынан угушкан. Ар бир үчүнчү ата-эне бул тууралуу башка балдардын ата-энелеринен укса, ар бир онунчусу мугалимдерден угушкан.

Ата-энелердин мындай көрүнүштөр тууралуу маалыматынын жоктугу алардын мектеп менен начар байланышта экендигин түшүндүрөт жана мугалимдер да болуп жаткан маселелерди көп жайылтпоого тырышышат. Сурамжылоодо болгону ар бир төртүнчү ата-эне гана мектепте баласынын акчасы же буюму «эч качан алынып же тартылып алынбагандыгын» белгилешкен. Ар бир төртүнчү ата-эне баласынын бат-бат же убакыт өткөрүп рэкеттерге туш болоорун моюндарына алышкан. Балдардын буюмдары же акчасы тартылып алынбайбы? – деген суроого 48,6 пайыз ата-эне мурда болчу азыр жок деп жооп беришсе, 24,8 пайызы балдарынын акчалары же буюмдары эч качан тартып алынган эмес деп эсептешет. 14,3 пайызы бул мезгил-мезгили менен болуп тураарына ишенимдүү болушса, 12,4 пайызы сейрек кездешет дешет. Кээ бир эксперттердин оюу боюнча «азыркы учурда рэкеттер менен болгон факт азайып баратат, анткени балдар алардан качып кетүү жолдорун үйрөнүп калышты», жашы жетелек балдарды тейлөө инспекциясы да мындай көрүнүшкө көбүрөөк көңүл бөлүп калды.